

บทที่ ๕

บทบาทของเจ้าพระยามนทรศรีศรัทธมราช(น้อย) ที่มีต่อหัวเมืองมลายู

หัวเมืองมลายูซึ่งได้แก่ ปัตตานี ไทรบุรี ตรังกานุ และกลันตัน เคยเป็นหัวเมืองประเทศราชของไทยในสมัยอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า หัวเมืองมลายูเหล่านี้ต่างตั้งตัวเป็นอิสระมาตลอดสมัยกรุงธนบุรี ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้กรมพระราชวังบวรสุรสิงหนาทซึ่งเสด็จไปปราบปรามพม่าทางหัวเมืองภาคใต้ใน พ.ศ. ๒๓๒๔ แล้ว ลงไปตีเอาหัวเมืองมลายูมาขึ้นกับไทยอีก ทรงใช้กำลังตีเมืองปัตตานีไว้ได้ หลังจากนั้นเมืองไทรบุรีและเมืองตรังกานุเกรงกลัวว่ากองทัพไทยจะยกไปตีให้บ้านเมืองได้รับความเสียหาย จึงยอมอ่อนน้อมต่อไทยแต่โดยดี เมืองกลันตันซึ่งขึ้นอยู่กับเมืองตรังกานุจึงตกมาขึ้นอยู่กับเมืองไทยด้วย

ในระยะแรกโปรดฯ ให้เมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีเจ้าพระยามนทรศรีศรัทธมราช (พัฒน์) เป็นเจ้าเมืองกำกับหัวเมืองมลายูทั้ง ๔ แต่ใน พ.ศ. ๒๓๓๔ โปรดฯ ให้เจ้าพระยาสงขลา(บุญสุข) กำกับหัวเมืองมลายูทั้ง ๔ แทน^๒ เนื่องจากเป็นเจ้าเมืองที่มีความสามารถมากที่สุดขณะนั้น มีความชอบในการปราบปรามพวกซบดแอกและตีเมืองปัตตานีคืนจากพวกซบดแอกใน พ.ศ. ๒๓๓๔ และที่ตั้งเมืองสงขลาเป็นหน้าด่านที่สำคัญที่อยู่ติดกับหัวเมืองมลายูต่าง ๆ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ ทั่วศึกก็ ล้อมล้อม, ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญรัตนการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๒๕ - ๒๖.

^๒ เจ้าพระยาวิเชียรภักดี(บุญสงข) "พงศาวดารเมืองสงขลา" ประชุม พงศาวดาร เล่ม ๓๐. หน้า ๒๐๗ - ๒๐๘.

ต่อมาไม่ทราบปีใดแน่ชัด แต่ก่อนปี พ.ศ. ๒๓๕๔ เมืองกลันตันทะเลาะวิวาทกับเมืองศรีลังกาจึงโปรดฯ ให้แยกมาขึ้นตรงต่อเมืองนครศรีธรรมราช ใน พ.ศ. ๒๓๕๖ เจ้าพระยาไทรบุรีก็มีเรื่องไม่ถูกกับพระยาสงขลาจึงขอขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชด้วยอีกเมืองหนึ่ง^๒ ฉะนั้นในสมัยของพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) จึงกำกับดูแลหัวเมืองมลายู ๒ เมือง คือ เมืองกลันตันและเมืองไทรบุรี ส่วนเมืองปัตตานีและเมืองศรีลังกาอยู่ใต้อำนาจของเมืองสงขลาเช่นเดิม

พระยานครศรีธรรมราช(น้อย) จึงมีบทบาทในหัวเมืองกลันตันและหัวเมืองไทรบุรี โดยเฉพาะเมืองไทรบุรีนั้นได้ถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของไทยใน พ.ศ. ๒๓๖๔ ปกครองโดยข้าราชการไทยตลอดมาจนถึงสมัยเจ้าพระยานครศรีธรรมราช นอกจากนี้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชยังพยายามขยายอำนาจของไทยลงไปยังหัวเมืองมลายูอื่น ๆ คือเมืองปะละ และเมืองสลังงอร์อีกด้วย บทบาทของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ที่มีต่อหัวเมืองมลายูจึงเกินกว่าสมัยเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชอื่น ๆ และน่าศึกษายิ่ง

๕.๑ บทบาทของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) ต่อเมืองกลันตัน

พระยานครศรีธรรมราช(น้อย) ได้รับมอบหมายให้กำกับเมืองกลันตัน มีได้หมายความว่า จะมีอำนาจจัดการปกครองภายในเมืองกลันตัน แต่ทำหน้าที่ดูแลรักษาความสงบ เข้มรับเหตุหรือปราบปรามเมื่อมีเหตุวุ่นวาย จัดลำและพนักงานเมืองนครศรีธรรมราชคุมคอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการจากเมืองกลันตันนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายตามกำหนด

^๑ ห่องสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔)
เลขที่ ๒. คูภาคผนวก ค. เมืองกลันตันแยกตัวมาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช

^๒ เจ้าพระยาวิเชียรภักดี(บุญสงฆ์), เรื่องเดียวกันหน้าเดียวกัน. แต่ปรากฏหลักฐานในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ ว่าใน พ.ศ. ๒๓๕๕ พระยานครศรีธรรมราช(น้อย) เข้ารับจัดการเป็นฐะเกี่ยวกับหัวเมืองไทรบุรีให้กับราชธานีแล้ว ฉะนั้นเมืองไทรบุรีอาจขึ้นกับเมืองนครก่อน พ.ศ. ๒๓๕๖ แล้ว รายละเอียด หน้า ๑๔๕.

^๓ ห่องสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๔ (พ.ศ. ๒๓๖๐)
เลขที่ ๔.

สอดส่องมิให้เมืองกลันตันเป็นขบถ ถ้าเกิดขบถเมื่อใดต้องส่งกำลังไปปราบปราม นอกจากนี้ยังเป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลกับเมืองกลันตัน คือ ถ้าราชธานีต้องการสิ่งใด จะแจ้งมายังพระยานคราไ้บอกต่อไปยังเมืองกลันตัน ในกรณีเดียวกันเมืองกลันตันจะติดต่อสิ่งใดกับราชธานีก็ต้องแจ้งผ่านพระยานคราก่อนเสมอ ๆ

อำนาจในการจัดการปกครองในเมืองกลันตันนั้น ทางราชธานีโปรดฯ ให้จัดการปกครองกันเองตามอย่างหัวเมืองประเทศราช แต่ถ้าพระยาปลัดกลันตันจะแต่งตั้งกรมการเมืองขึ้นจะต้องเสนอผ่านเมืองนครศรีธรรมราชเข้าไปยังราชธานีให้มีตราแต่งตั้งตามประเพณีก่อน^๒ และจะต้องส่งดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการตามกำหนดทุก ๆ ๓ ปี^๓

ถึงแม้พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) จะมีใ้มีอำนาจเข้าปกครองเมืองกลันตันโดยตรง แต่ก็มีอำนาจเหนือเมืองกลันตัน การกำกับเมืองกลันตันทำให้พระยานครามีความคุ้นเคย ใกล้ชิด และอาจจะเป็นที่เกรงใจของพระยาปลัดกลันตันมากกว่าราชธานี ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ดินและเงินยวงนำเรือสินค้าในกรมออกไปจำหน่ายยังเมืองกลันตันใน พ.ศ. ๒๓๕๓ พระยาปลัดกลันตันได้ยึดเรือและสินค้าไว้เมื่อมีเงินจ่ายค่าธรรมเนียมให้ไม่ครบตามจำนวน ๑๗๖ ง.หรือญู เรือสินค้านั้นเป็นของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราอนุรักษ์ พระยาปลัดกลันตันทราบแต่ไม่ยอมผ่อนปรนให้ คงจะไม่เกรงใจทางราชธานี

ตัวอย่างเช่น ใน พ.ศ. ๒๓๕๔ มีรับสั่งให้พระยานคร (น้อย) จัดการทวงพรักไทยจากเมืองกลันตันซึ่งยืมเงินจากกรุงเทพฯ ไป ๒ ชั่ง หองสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุนครบาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔) เลขที่ ๑๓/ก.

^๒ เรื่องเดียวกัน เลขที่ ๒.

^๓ ปรากฏในจดหมายเหตุนครบาลที่ ๒ ว่า เมืองกลันตันจัดดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการส่งแก่ราชธานี พ.ศ. ๒๓๕๔ พ.ศ. ๒๓๕๗ และ พ.ศ. ๒๓๖๐ ตามลำดับ (หองสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุนครบาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓ เลขที่ ๒, จ.ศ. ๑๑๗๖ เลขที่ ๕, และ จ.ศ. ๑๑๗๔ เลขที่ ๔.)

นัก พระยานครา(น้อย) จึงได้รับคำสั่งให้ขอรับรองพระยากลับคืนให้คืนเรือและขอยกเว้นค่าเบีกร่องและค่าภาษี เรื่องจึงเรียบร้อยลงได้^๑

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ไม่มีเรื่องยุ่งยากในเมืองกลันตันนัก เพราะเหตุการณ์ภายในเมืองกลันตันสงบเรียบร้อย ไม่มีเหตุการณ์วุ่นวายในหัวเมืองภาคใต้สนับสนุนให้เมืองกลันตันคิดเอาใจออกห่างจากไทย และพระยานครา(น้อย) เป็นผู้กำกับเมืองกลันตันที่เข้มแข็ง

ครั้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองกลันตันซึ่งคงจะคิดตั้งตัวเป็นอิสระอยู่เสมอได้ฉวยโอกาสเวลาเกิดเหตุวุ่นวายทางภาคใต้เป็นขบถใน พ.ศ. ๒๓๗๔ อันเป็นผลประการหนึ่งให้เกิดเหตุความยุ่งยากในเมืองกลันตันอีกใน พ.ศ. ๒๓๘๑ บทบาทของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) ในการปราบปรามและระงับเหตุทั้ง ๒ ครั้งนี้แตกต่างกันไป

เมืองกลันตันเป็นขบถใน พ.ศ. ๒๓๗๔

สาเหตุเกิดจากพวกแขก ๗ หัวเมืองก่อการขบถใน พ.ศ. ๒๓๗๔ เพราะไม่ยินยอมถูกเกณฑ์ไปปราบพวกแขกเมืองไทรบุรีและไม่พอใจพระสุรินทรข้าหลวงจากกรุงเทพฯ กขี่เอาเงินทอง พระยากลับคืน(หลงมะหะหมัก) สนับสนุนพวกขบถโดยให้พระยาบาโงยน้องชายและคนอุปะษา หลานชายยกทัพไปช่วยพระยาคานี^๒ ทั้งนี้เนื่องจากพระยากลับคืนคงจะเห็นว่าเจ้าพระยานครา(น้อย) กำลังพะวงแต่ปราบปรามขบถเมืองไทรบุรีอยู่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๖ (พ.ศ. ๒๓๕๗)
เลขที่ ๕.

^๒ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๘๔ (พ.ศ. ๒๓๖๕)
เลขที่ ๑๐.

เมื่อเจ้าพระยามคราชเสรีจจากการปราบปรามเมืองไทรบุรีเรียบร้อยแล้ว จึงสมทบกับทัพของกรุงเทพาปราบปรามหัวเมืองทั้ง ๓ ได้ พระยาคานีหนีมาอาศัยอยู่ที่เมืองกลันตัน พระยากลันตันคงจะหวั่นเกรงอำนาจกองทัพไทยจึงยอมส่งตัวพระยาคานีและส่งคนมาขอไถ่ความผิดครั้งนี้เป็นเงิน ๓๐,๐๐๐ เหรียญ พร้อมทั้งเสียค่าช่วยการให้แม่ทัพนายกองไทยอีก ๒๐,๐๐๐ เหรียญ ขอยอมเป็นเมืองขึ้นของไทยอีกตามเดิม

เหตุการณ์ครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าเมืองกลันตันไม่จงรักภักดีต่อไทย เมื่อมีโอกาสจะขบถและช่วยเหลือพวกแขกด้วยกัน เจ้าพระยามคราชซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการปราบปรามความวุ่นวายในหัวเมืองภาคใต้ครั้งนี้มิได้ใช้กำลังหรือผนวกเมืองกลันตันดังเช่นที่เคยผนวกเมืองไทรบุรีมาแล้ว เพราะไทยและอังกฤษเคยทำสัญญากันใน พ.ศ. ๒๓๖๔ มีข้อความข้อหนึ่งว่า

ข้อ ๑๒ เมืองไทรไม่ไปขัดขวางทางการค้า ณ เมือง ตรังกานู
กลันตัน
 ให้ผู้ว่าพวกอังกฤษได้ไปมาค้าขายโดยคลองสะดวกเหมือนแต่ก่อน
 อังกฤษไม่ไปเบียดเบียนรบกวนเมือง ตรังกานู
กลันตัน ควบการสิ่งใด

ฉะนั้นเจ้าพระยามคราชจึงอาจจะระมัดระวังไม่พยายามใช้ความรุนแรงซึ่งจะเป็นกระทบกระเทือนการค้าของอังกฤษกับเมืองกลันตัน จะเป็นที่ไม่พอใจหรือเป็นข้ออ้างให้อังกฤษเข้าแทรกแซงหรือยึดครองเมืองกลันตันไปดังที่อังกฤษใช้สิทธิพลเข้าครอบครอง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓
 เล่ม ๑. (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๘), หน้า ๑๒๘ - ๑๒๙.

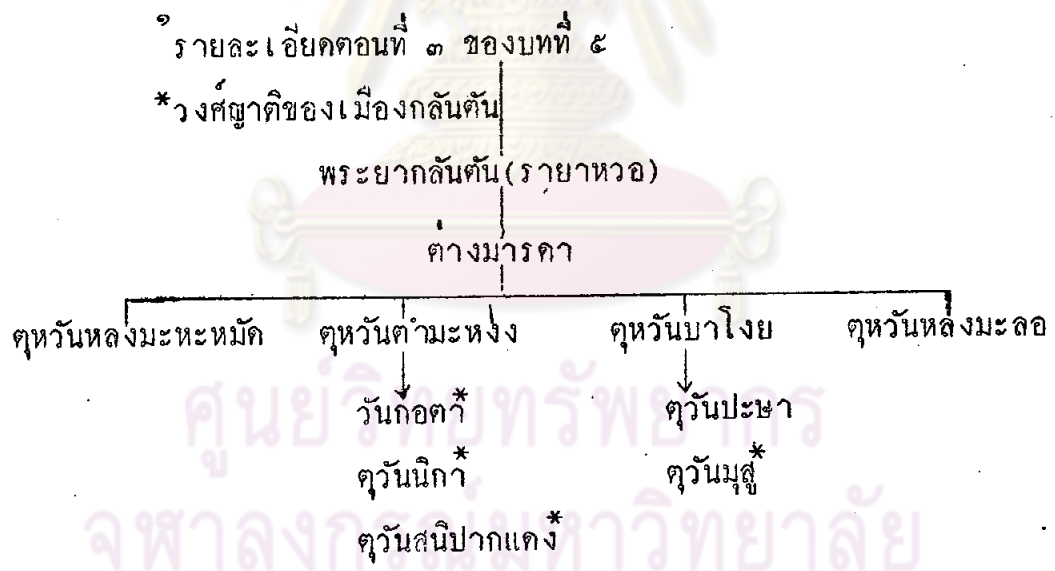
๒. หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๘๗ (พ.ศ. ๒๓๖๘)

เลขที่ ๑๕.

เมืองเประไป ใน พ.ศ. ๒๓๖๔^๑

ความยุ่งยากในตัวเมืองกลันตันใน พ.ศ. ๒๓๘๑ - ๒๓๘๒

สาเหตุประการสำคัญ เกิดจากการทะเลาะวิวาทในหมู่ญาติวงศ์ของพระยา
 กลันตันเอง* จนกลายเป็นสงครามกลางเมืองขึ้น คือ เมื่อพระยากันตัน (หลงมะหะหมัก)
 ถึงแก่กรรมลงแต่ไม่มีบุตร ญาติพี่น้องศรีตระกูลวันกรมการเห็นชอบให้ตั้งวันสนิปากแดงหลาน
 คนโปรดของพระยากันตันเป็นผู้นำคอกไม้ทองเงิน เครื่องราชบรรณาการให้เจ้าพระยา
 นคร (น้อย) นำเข้าทูลเกล้าถวายที่กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๓๘๑^๒ พระบาทสมเด็จพระ
 นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งดังนี้

* หลานที่พระยากันตัน (หลงมะหะหมัก) นำไปอุปการะ

^{๒๖} หองสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๐ (พ.ศ. ๒๓๘๑)

เลขที่ ๒๔.

ควีนสนิปากแดง	เป็น	พระยากลับตัน
ควีนกอลดา	"	พระยาสุนทรวิจิตร ศรีสุลต่านเคหะมหาอารายา พระยาจางวาง
ควีนสนิกา	"	ตณูศรีอินการาประตาคมมนตรี
ควีนมูสุ	"	รายามุคา

พระยาบาโงยและตณูปะชาเข้าเฝ้าในครั้งนั้นด้วย แต่ไม่ได้รับพระราชทานตำแหน่งใด ๆ เพราะทรงเห็นว่าพ่อลูกคู่นี้ไม่จงรักภักดีต่อไทย อีกทั้งมีความผิดติดตัวที่ช่วยเหลือพวกขมดแขกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕ จึงเห็นเป็นโอกาสให้จับกุมบุคคลทั้งสองไว้มิให้ไปก่อเหตุวุ่นวายหรือฉวยโอกาสก่อความยุ่งยากเวลาหัวเมืองประเทศราชขมดอายุอื่นมีปัญหาซึ่งจะทำให้เรื่องลุกลามมากดังเช่นคราวที่แล้ว

เจ้าพระยานครฯ (น้อย) เกรงว่าพระยาบาโงยและตณูปะชาจะยิ่งเสียใจมาก เพราะพระยาบาโงยเป็นน้องชายของพระยากลับตัน (หลังมะหะหมัก) ซึ่งมีสิทธิจะเป็นพระยากลับตันสืบต่อได้ก็ไม่ได้รับพระราชทานตำแหน่งใด ๆ ดังเช่น หลาน ๆ ส่วนตณูปะชาเองนั้นบรรดาพี่และลูกพี่ลูกน้องต่างได้รับพระราชทานยศกันหมดยกเว้นตัวคนเดียว ฉะนั้นทั้งพระยาบาโงยและตณูปะชาคงจะสำนึกในความผิดและได้รับความอับอายอยู่แล้ว เจ้าพระยานครฯ (น้อย) จึงทูลขอพระยาบาโงยไปอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช และตณูปะชาไปช่วยราชการทัพที่เมืองไทรบุรี ทรงอนุญาต

องค์การคำคุณุสภา, "พงศาวดารเมืองกลับตัน" ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๒

หน้า ๓๒๐ - ๓๒๑.

หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๔๒)

เลขที่ ๑๐๕.

แต่เมื่อเดินทางกลับออกไป พระยาบาโงยไม่ยอมแหวะเมืองนคร หนีไปอยู่
เมืองปาหัง^๑ ส่วนคนภูปะสากลับไปอยู่เมืองกลันตันดั้งเดิม ขณะนั้นเมืองไทรบุรีเป็น
ขบถพลดี เจ้าพระยานครา(น้อย) จึงมีใ้จัดการเรื่องพระยาบาโงยและคนภูปะสาใน
ทันที

คนภูปะสาอยู่ที่เมืองกลันตัน ถูกพระยากลันตัน(สนิปากแดง)ริบไร่นา ถูก
กักกันมิให้ประชาชนซื้อของที้นำจากกรุงเทพฯไปขาย ถ้าใครซื้อของกับคนภูปะสาจะถูก
ปรับเป็นเงิน ๔๐ เหรียญ นอกจากนี้เรือนพี่สาวของคนภูปะสายังถูกรายาบุตรอีกด้วย
คนภูปะสาจึงเกิดความอับอายและแค้นเคือง ได้ร้องเรียนต่อเจ้าพระยานครา^๒ เจ้า
พระยานครากำลังยุ่งเกี่ยวกับการปราบปรามขบถเมืองไทรบุรี จึงยังมีได้ดำเนินการ
ตัดสินปัญหาภายในเมืองกลันตัน ซึ่งในช่วงนั้นพระยาบาโงยได้กลับมายังเมืองกลันตัน
และยุยงให้คนภูปะสาบุตรชายต่อสู้กับพระยากลันตัน(สนิปากแดง) พระยาบาโงยคงหวัง
จะได้เป็นเจ้าเมืองกลันตันถาวรบนะ ทั้งสองฝ่ายถึงกับตั้งค่ายรบกัน

พระยากลันตัน(สนิปากแดง) มีหนังสือมาขอกำลังจากเมืองนครศรีธรรมราช
และจากกรุงเทพฯ เพราะวิตกว่าฝ่ายพระยาบาโงยจะตีเมืองไปได้ เจ้าพระยานครา
มิได้ส่งกำลังไปช่วย เพราะคงมัววุ่นกับการปราบปรามทางเมืองไทรบุรี และสืบทราบ
ว่ากลองกำลังของพระยากลันตันเป็นต่อ อีกทั้งเกรงว่าถ้าใช้กำลังรุนแรง พระยาบาโงย
อาจจะหนีเข้าเขตแดนอังกฤษไป เนื่องจากเมืองกลันตันอยู่ติดกับเมืองเประที่อังกฤษมี
อิทธิพลอยู่ ถ้าเรื่องราวดูคลุม อังฤษได้รับการกระทบกระเทือนทางการค้า ก็อาจจะ
ทำให้ไทยกระทบกระทั่งกับอังกฤษจนกลายเป็นสงครามดังเช่นพม่าที่เสียเอกราชไปใน

^๑ องค์การคำคุณุสภา, เรื่องเดิม, หน้า ๓๒๒.

^๒ หองสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๔๒)

เลขที่ ๑๔๖.

^๓ หองสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๔๒)

เลขที่ ๑๕๐.

พ.ศ. ๒๓๖๘

เจ้าพระยาบวรราชนายก เห็นสมควรที่จะพยายามเอาตัวพระยาบวรมาด้วยวิธีอื่น
ละมุนละม่อม จะได้คักปัญหายุ่งยากทั้งปวง เพราะพระยาบวรใจแค้นเคืองพระยา
กัลยัตน์ (สนิปากแดง) และอยากเป็นใหญ่ แต่ตนอุปษะนั้นมิได้คิดการใหญ่โต ทำไป
ด้วยความน้อยใจและไม่พอใจการกระทำของญาติพี่น้องเท่านั้นซึ่งพอจะห้ามปรามได้ จึง
มีหนังสือไปห้ามปราม แต่ทั้งสองฝ่ายไม่ยอมเลิก^๒

เจ้าพระยาบวร เกิดป่วยลงกระทันหัน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดฯ ให้เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) แม่ทัพใหญ่จากกรุงเทพฯ ที่ลงไปช่วยปราบปราม
ความวุ่นวายในหัวเมืองภาคใต้ครั้งนี้จัดการเรื่องเมืองกัลยัตน์ แลทรงเห็นว่าปัญหาจะ
คลี่คลายลงได้ก็ควรจะเรียบร้อยตั้งเวลาด้วยเจ้าพระยาบวรฯ จึงโปรดฯ ให้เจ้าพระยาบวรฯ
ลงไปจัดการครั้งนี้กับเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ที่เมืองสงขลาโดยให้พักรักษาตัวที่นั่น^๓ เจ้าพระยา
บวรฯ ไม่ยอมลงมือ และได้ถึงแก่กรรมลงเสียก่อน

เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ได้ดำเนินการแก้ปัญหาต่อมา ทั้งนี้คงจะอาศัยความคิด
ของเจ้าพระยาบวรฯ (น้อย) คือ ไม่ใช้ความรุนแรง ให้หลวงสรเสนีไปเกลี้ยกล่อมให้เลิก
รบกัน หลวงสรเสนีไปเข้าข้างคนอุปษะเพราะได้สินบน จึงถูกนำตัวมาชำระโทษที่เมือง

^๑ ^{ตั้งแรก} พม่าเสียเอกราชให้อังกฤษในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๖๘ เหตุสืบเนื่อง
จากพม่าปราบพวกยะไข่ พวกยะไข่หนีเข้าไปในเขตแดนของอินเดียซึ่งอังกฤษกำลังครอบ
ครองอยู่ จึงกระทบกระทั่งกันกลายเป็นสงครามขึ้น พม่าแพ้จึงเสียเมืองทวาย ตะนาวศรี และยะ
ไข่ให้อังกฤษ ปีที่พม่าเสียเอกราชนั้น ตรงกับ เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๒๖ แต่ในเดือน
กุมภาพันธ์ ไทยยังนับเป็น พ.ศ. ๒๓๖๘ อยู่ จะนับเป็น พ.ศ. ๒๓๖๙ ตั้งแต่วันที่ ๑๓
เมษายน เป็นต้นไป

^๒ หองสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒)

เลขที่ ๑๐๘.

^๓ หองสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒)

เลขที่ ๑๘๓.

ลงชลา^๑ พระยาไชยาได้รับมอบหมายให้ไปเกลี้ยกล่อมอีกครั้ง พระยากลันตัน (สนิปากแดง) และตงกูปะฆายอมตกลงเลิกรบกัน ตงกูปะฆายอมรับผิดพร้อมทั้งถูกภาคทัณฑ์ไว้ พระยากลันตันต้องคืนไร่นาให้ตงกูปะฆายังเดิม ส่วนพระยาบาโงยซึ่งมีรับสั่งให้จับเพื่อระงับเหตุยุ่งยากครั้งนี้ได้หลบหนีออกจากเมืองกลันตันไป^๒ เรื่องจึงสงบลงไปในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๒

หลังจากเจ้าพระยามนทรา (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรมลง เจ้าพระยามนทราศรีธรรมราช (น้อยกลาง) ทว่าหน้าที่กำกับหัวเมืองกลันตันต่อมา แต่บทบาทและอำนาจของเจ้าพระยามนทรา (น้อยกลาง) มีไม่มากเท่ากับบิดา เพราะไม่มีความสามารถเท่าเทียมดังจะเห็นได้จากใน พ.ศ. ๒๓๘๔ พระยากลันตันและตงกูปะฆายทะเลาะวิวาทกันอีก เจ้าพระยามนทรา (น้อยกลาง) ไม่สามารถระงับเหตุได้ จึงโปรดฯ ให้พระยาไชยาและพระยาสงขลาฯ ไปจัดการเกลี้ยกล่อมได้สำเร็จ^๓

๕.๒ หัวเมืองไทรบุรีในกำกับและในการปกครองของเจ้าพระยามนทราศรีธรรมราช (น้อย)

เมืองไทรบุรี (Kedah) อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแหลมมลายู เคยเป็นเมืองขึ้นของไทยในสมัยอยุธยา เป็นอิสระในสมัยกรุงธนบุรี ครั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๘ พม่ายกทัพมาตีหัวเมืองภาคใต้ของไทย โปรดฯ ให้กรมพระราชวังบวรสุรสิงหนาทเสด็จลงไปขับไล่พม่า ระหว่างนี้สุลต่านอับดุลลาห์ (Sultan Abdullah) หรือที่ไทยเรียกว่า พระยาไทรบุรี (อับดุลละ โมกุลัมชะ) เล็งเห็นว่าถ้าไทยหรือพม่าชนะก็จะต้องหันมารุกรานเมืองไทรบุรีต่อ เพื่อมิให้เสียอำนาจอธิปไตยไปจึงเสนอให้

^๑ หอวงษิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒)

เลขที่ ๑๔๘.

^๒ หอสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒)

เลขที่ ๑๕๓ และ ๑๖๔.

^๓ ทวีศักดิ์ ล้อมดิม, เรื่องเดิม, หน้า ๑๖๕ - ๑๗๐.

อังกฤษที่ตั้งมั่นอยู่เดิม เคียเซา เกาะปีนังซึ่งอยู่ตรงข้ามไทรบุรี โดยมีเงื่อนไขว่าอังกฤษ จะต้องช่วยเหลือป้องกันเมืองไทรบุรีเมื่อถูกศัตรูภายนอกรุกราน

บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษมอบให้กัปตันฟรานซิส ไลท์ (Captain Francis Light)* เป็นตัวแทนมาเช่าเกาะปีนังในอัตราค่าเช่าปีละ ๖,๐๐๐ เหรียญเมกซิกันโดยทำสัญญาป้องกันเฉพาะเกาะปีนังเท่านั้น พระยาไทรบุรีจึงไม่เต็มใจจะให้เช่า แต่เนื่องจากไลท์มีกำลังคนและอาวุธมาช่วย จึงต้องยอมตกลงทำสัญญากันในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๒๘^๒

ต่อมาในเดือนสิงหาคม ปีเดียวกันนั้นสมเด็จพระราชวังบวรฯ ปรากฏปรากฏมา และตีได้เมืองปัตตานีแล้ว จึงยื่นคำขาดให้เมืองไทรบุรียอมอ่อนน้อม พระยาไทรบุรีเชิญไลท์มาปรึกษาถามเรื่องความช่วยเหลือทางการทหารแก่เมืองไทรบุรี^๓ ไลท์ไม่สามารถให้คำตอบใด ๆ ได้ ต้องสละแล้วแต่รัฐบาลอังกฤษที่เบงกอล พระยาไทรบุรีจึงต้องจำใจยอมขึ้นกับไทยแต่โดยดี หลังจากนั้นพระยาไทรบุรีก็ยังคงพยายามเวียนถาม

R. Bonney, Kedah 1771 - 1821 (London : Oxford University Press, 1971), pp. 59 - 72.

* กัปตันฟรานซิส ไลท์ เป็นพ่อค้าอังกฤษที่ไปมาค้าขายแถบมลายูบ่อย ๆ เคยเป็นความดีความชอบ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "พระยาราชกบัติน" ในสมัยธนบุรี เพราะนำอาวุธมาขายให้ไทย^๒
 ๒ กรมศิลปากร, พระยาราชกบัติน (ฟรานซิส ไลท์) ผู้สำเร็จราชการ เกาะพรินซ์ ออฟ เวลส์ นันทา วรเนติวงศ์ (เรียบเรียง), หน้า ๒๔ -

๒๘.

^๓ R. Bonney, op.cit., p. 80.

^๔ กรมศิลปากร, เรื่องเดิม, หน้า ๒๔ - ๒๕.

เรื่องความช่วยเหลือทางทหารแก่เมืองไทรบุรีอยู่อีก ใน พ.ศ. ๒๓๓๑ อังกฤษจึงให้ คำตอบปฏิเสธอย่างซัดแจ้งออกมา พระยาไทรบุรีไม่พอใจ มีปฏิริยาซัดขึ้นไม่เต็มใจ จะให้เข้าเกาะป็นังและคงจะไม่ยอมส่งเสบียงอาหารให้ จึงปรากฏว่าใน พ.ศ. ๒๓๓๔ พระยาไทรบุรีทำสงครามกับกัปตันฟรานซิสไลต์ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพมีความเห็นว่า เพราะพระยาไทรบุรีเกิดเสียกายเกาะหมากเมื่อทราบว่าไทยไม่ยกทัพ ไปรุกราน เพียงให้เมืองไทรบุรีส่งดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการแก่ไทยในฐานะ หัวเมืองประเทศราช^๒ แต่ไลต์กล่าวว่า เพราะพระยาไทรบุรีอิจฉาริษยาเรื่องทางการค้าของเกาะป็นังซึ่งเป็นเหตุให้การค้าที่เมืองไทรบุรีซบเซาลงเพราะพระยาไทรบุรี จะขอเงินค่าเช่าเกาะป็นังเพิ่มอีก ๔,๐๐๐ เหรียญ ไลต์ไม่มีสิทธิที่จะเพิ่มค่าเช่าได้ ต้องขออนุญาตจากบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษก่อน พระยาไทรบุรีเตรียมกองทัพ จะมาตีเกาะป็นังคืน ไลต์จึงยกกำลังไปตีทัพของพระยาไทรบุรีที่แม่น้ำไปร (Prai River) ก่อน พระยาไทรบุรีพ่ายแพ้และจำต้องยอมทำสัญญาให้อังกฤษเช่าเกาะป็นังในราคา ค่าเช่าปีละ ๒,๐๐๐ เหรียญเม็กซิกัน สัญญานี้จึงถือเป็นบันทึกฐานกันใกกาลต่อมา

พระยาไทรบุรี (อับดุลละ โมกุลัมชะ) ได้ถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. ๒๓๔๑

น้องชายชื่อ ตนกุกิยาอุคิน (Tunku Diya'u'd-din) กับบุตรชายของพระยาไทรบุรี ทั้ง ๔ คนแย่งชิงอำนาจกัน ในที่สุดตูกุกิยาอุคินได้รับการสนับสนุนจากข้าราชการผู้ใหญ่ ให้เป็นสุลต่านเมืองไทรบุรีต่อมา

R. Bonney, op.cit., pp. 86.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๑๖ - ๑๑๗.

^๓ กรมศิลปากร, เรื่องเดิม, หน้า ๕๑.

ในสมัยของพระยาไทรบุรี (คิยาอูคิน) นี้ได้ทำสัญญาใน พ.ศ. ๒๓๔๓ ให้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเช่าดินแดนที่อยู่ตรงข้ามเกาะบีงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเมืองไทรบุรี เรียกตามภาษาอังกฤษว่า โปรวินซ์ เวลส์เลย์ (Province Wellsley) ในราคาปีละ ๘,๐๐๐ เหรียญเม็กซิกัน สาเหตุประการที่สำคัญเพราะพระยาไทรบุรี (คิยาอูคิน) ต้องการเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในฐานะเจ้าเมืองไทรบุรี แต่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ กล่าวว่า อังกฤษบังคับเช่า เนื่องจากสงสัยว่าทางเมืองไทรบุรีจะสนับสนุนโจรสลัดจากโปรวินซ์ เวลส์เลย์ ให้มารุกรานฝั่งบีงบ่อยๆ

ใน พ.ศ. ๒๓๔๖ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีพระราชโองการให้ปลดพระยาไทรบุรี (คิยาอูคิน) ออก แล้วโปรดแต่งตั้งคนอุปะแงรัน** เป็นพระยาไทรบุรี

*เมื่อรวมค่าเช่าเกาะบีงด้วยเป็นมีละ ๑๐,๐๐๐ เหรียญเม็กซิกัน นับเป็นการผนวกดินแดนแบบใหม่โดยการจ่ายค่าเช่าเป็นมี ๆ ซึ่งอังกฤษเริ่มกับไทรบุรีก่อน ทราบว่ามีการชำระกันต่อมาจนถึงศตวรรษที่ ๒๐ เพิ่งจะยุติเมื่ออังกฤษคืนเอกราชให้แก่สหพันธรัฐมลายูในปี ค.ศ. ๑๙๕๖ นับเป็นการเช่าที่ยาวนานกว่า ๑๕๐ ปี

^๑R. Bonney, op.cit., pp. 193 - 195.

^๒สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า ๑๑๗.

** คนอุปะแงรัน เป็นบุตรชายคนหนึ่งของพระยาไทรบุรี (อับดุลละ โมกูรัมชะ) ได้ขอให้เจ้าพระยาสงขลา (บุญฮุย) นำเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่กรุงเทพฯ เพื่ออ้างสิทธิที่ถูกต้องในการเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีสืบต่อจากบิดา คนอุปะแงรันอยู่กรุงเทพฯ ในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๓๔๔ - ๒๓๔๕ ครั้น พ.ศ. ๒๓๔๖ โปรดฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้คนอุปะแงรันเป็นเจ้าเมืองไทรบุรี กลับออกไปยังเมืองไทรบุรีพร้อมกับทรงมอบกำลังทหารไทย ๕,๐๐๐ คนด้วย แต่ปรากฏว่าญาติพี่น้องของพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ทะเลาะวิวาทแย่งอำนาจกันจนเจ้าพระยาสงขลา (บุญฮุย) ต้องยกกำลังมายังเมืองไทรบุรี เพื่อให้การแต่งตั้งกรมการเมืองไทรบุรีตกลงกันเป็นที่เรียบร้อย ในที่สุดตกลงให้คนอุปะแงรันเป็นรายามุคา และคนอุปะแงรันเป็นเจ้าเมืองสสุล

แทน และให้อยู่ในกำกับของเมืองสงขลา เมืองไทรบุรีจึงตกอยู่ใต้อำนาจของไทยมากขึ้น เพราะพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เป็นเจ้าเมืองที่ได้รับการแต่งตั้งและได้รับการสนับสนุนจากไทยโดยตรง

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดฯ ให้พระยาไทรบุรีเป็นเจ้าพระยาไทรบุรี เนื่องจากท้าวความดีความชอบร่วมมือต่อสู้ขับไล่พม่าและตีเอาเมืองกลับคืนมาได้ใน พ.ศ. ๒๓๕๔^๒ และคงจะให้เมืองไทรบุรีมาอยู่ในกำกับของเมืองนครศรีธรรมราชหลังจากที่เจ้าพระยาสงขลา (บุญฮุย) ถึงแก่อสัญกรรม จึงปรากฏในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ ว่า ใน พ.ศ. ๒๓๕๕ โปรดฯ ให้พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) พยายามชักชวนเจ้าพระยาไทรบุรีขึ้นมาเผ้าที่กรุงเทพฯ^๓

การกำกับหัวเมืองไทรบุรี

พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ทำหน้าที่กำกับหัวเมืองไทรบุรีดังเช่นกำกับหัวเมืองกลันตัน คือ จัดค่ามและคนคุมคอกไม้ทองเงิน เครื่องราชบรรณาการของเมืองไทรบุรีส่งราชธานีทุก ๆ ๓ ปี ดูแลความสงบเรียบร้อยและความจงรักภักดีต่อไทย ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลกับเมืองไทรบุรี และเมืองไทรบุรีกับรัฐบาล

ความสัมพันธ์ระหว่างพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ผู้กำกับเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) คงจะไม่ตึงตังตั้งแต่เริ่มแรก เพราะพระยานครฯ เองเป็นเจ้าเมืองใหม่ ๆ ยังอายุน้อย ใหม่มากกว่าเจ้าพระยาไทรบุรี ซึ่งรับราชการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๔๖ ในรัชกาลที่ ๑ เจ้าพระยาไทรบุรีคงจะมีได้บำเรอพระยานครฯ เท่ากับเจ้าพระยาสงขลา (บุญฮุย) ที่ถึงแก่อสัญกรรมไปแล้ว ดังเช่นใน พ.ศ. ๒๓๕๔ เจ้าพระยา

^๑ R. Bonney, op.cit., pp. 111 - 114.

^๒ หองสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔)

เลขที่ ๒.

^๓ หองสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๔ (พ.ศ. ๒๓๕๕)

เลขที่ ๑๐.

ไทรบุรีมีเรื่องขัดแย้งกับพระยาอภัยนุราช(บักญ) เพราะไม่ยอมยกที่ตกคามคาซึ่งอยู่ปากน้ำ ไทรบุรีให้ตามคำขอ แต่จะยกที่ที่ปะระโปะ กะเอียน อะรุนและอุปาหังให้แทน ทางราชธานีคงจะเห็นว่าพระยานครายังเยาว์กว่าจะให้ว่ากล่าวกรณีนี้จะไม่สำเร็จ จึงไม่ปรากฏว่าให้ออกไปว่ากล่าวแต่มอบให้พระยาพัทลุง(ทองขาว) เจ้าเมืองที่อาวไสที่สุค ในขณะนั้นออกไประงับเหตุการณ์ทะเลาะวิวาท เรื่องหายุติไม่^๒ แสดงว่าในขณะนั้น เจ้าพระยาไทรบุรีคงจะมีได้หวาดหวั่นอำนาจของเจ้าเมืองใด ๆ ในหัวเมืองภาคใต้ นักพระยาอภัยนุราชเข้าเฝ้าที่กรุงเทพาขอไม่อยู่ที่สตูลและละงู อ้างว่ากันการไม่พอที่จะเลี้ยงครอบครัว จะขอที่ตกคามคาให้ได้ เจ้าพระยาไทรบุรีก็ไม่ยอม เพราะเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์มาก รัฐบาลไทยเห็นว่าทั้งสองพี่น้องตกลงกันไม่ได้ จึงให้พระยาอภัยนุราชคงอยู่ที่เดิมและให้สิทธิจัดเก็บอากรรังนกฝ่ายทะเลตะวันตกตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๕๓ เป็นต้นไปจะได้มีรายได้พอเลี้ยงครอบครัว^๓ เป็นการตัดปัญหาการขัดแย้งครั้งนี้ นับแต่นั้นพระยาอภัยนุราชคงจะห่างเหินจากเมืองไทรบุรีไปด้วย เรื่องขุนช่องหมองใจข้างคัน แล้วหันมาใกล้ชิดกับพระยานครมากขึ้นเนื่องจากเมืองสตูลอยู่ใต้เมืองตรังตั้งขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยาไทรบุรีจึงอาจจะเริ่มไม่พอใจพระยานคราเป็นธรรมดา

ทางราชธานีคงจะไม่ไว้วางใจเจ้าพระยาไทรบุรีนัก เพราะเจ้าพระยาไทรบุรีเป็นเจ้าเมืองมลายูที่เข้มแข็งในการรบ เคยช่วยไทยตีเมืองกลับคืนจากพม่า และขณะนั้นหัวเมืองภาคใต้ยังไม่มีเจ้าเมืองที่สามารถเข้มแข็งที่จะกำกับเมืองไทรบุรีได้ดีเท่า กับเจ้าพระยาสงขลา(บุญสุข) นอกจากนี้ไทยคงทราบว่า เจ้าพระยาไทรบุรีติดต่อกับรัฐบาลอังกฤษที่เกาะบีนังอยู่เสมอ อาจจะเอาใจออกห่างจากไทยไป ซึ่งไทยจะเสีย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ หองสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔)

เลขที่ ๒.

^๒ หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์) "พงศาวดารเมืองพัทลุง"

ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑๒ หน้า ๔๓ - ๔๔.

^๓ หองสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๒ (พ.ศ. ๒๓๕๔)

เลขที่ ๑๔.

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากเมืองไทรบุรีไปทั่วๆ ฉะนั้นใน พ.ศ. ๒๓๕๕ จึงโปรดฯ ให้พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) จัดชวนเจ้าพระยาไทรบุรีเข้าเฝ้า ณ กรุงเทพฯ เพื่อแสดงความจงรักภักดี แต่เจ้าพระยาไทรบุรีไม่เข้ามาเฝ้าด้วยตนเอง แต่ส่งบุตรชายและปลัดเข้าเฝ้าแทน ในครั้งนั้นไทยก็คงจะถือโอกาสสั่งให้บุตรชายเจ้าพระยาไทรบุรีออกไปบอกบิดาให้ไปชวนพระยาประะซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้เมืองไทรบุรีให้ยอมขึ้นกับไทย เชื่อว่าในขณะนั้นไทยคงจะยังมีได้มีนโยบายขยายอำนาจหรืออิทธิพลลงไปในเมืองมลายูอื่น ๆ อย่างจริงจัง แต่คงเป็นการหาเหตุผลใจเจ้าพระยาไทรบุรีมากกว่า

เจ้าพระยาไทรบุรีคงจะเริ่มทวาระแวงไทยและเริ่มหัวน่วัดถึงสถานภาพของเมืองไทรบุรีมากขึ้น คงจะเห็นจาก เจ้าพระยาไทรบุรีเขียนจดหมาย ลงวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๕๗ ถึงข้าหลวงปิ่นเกล้าว่าถูกพระยานครฯ เร่งรัดให้พยายามชักเมืองประะมาขึ้นกับไทยโดยเร็ว^๒ คงหวังว่าบางทีถึงกฤษฎาอาจจะยอมตกลงให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่เมืองไทรบุรีดังที่เจ้าเมืองไทรบุรีคนก่อน ๆ พยายามขอมมาตลอด ใน พ.ศ. ๒๓๕๕ โปรดฯ ให้พระยานครฯ แต่งคนถือหนังสือไปดองเกลี้ยกล่อมเมืองประะอีกครั้งหนึ่ง

ในหนังสือ R. Bonney, op.cit., p. 127 ระบุชื่อบุตรเจ้าพระยาไทรบุรีที่เข้าเฝ้าว่าชื่อ ตนกุกอับดุลละ (Tunku Abdullah) และอีกท่านที่เข้าเฝ้าคือ คาโต๊ะ บินคาหารา (Data' Bendahara) แต่ในจดหมายเหตุไทยกล่าวว่ารายาอนุสรียายาอะรายา กับรายาอินตาราเดห์หลา เข้าเฝ้าถวายดอกไม้ทองเงิน ใน พ.ศ. ๒๓๕๖ ไทยให้ถือจดหมายไปบอกให้เจ้าพระยาไทรบุรีไปเกลี้ยกล่อมพระยาประะให้ล่อนน้อมต่อไทย หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๓๔ เลขที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๓๕๕) สันนิษฐานว่าคงจะเป็นคณะของตลกุกอับดุลละนั่นเอง

^๒

R. Bonney, op.cit., pp. 131 - 132.

^๓ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๓๔ (พ.ศ. ๒๓๕๕)

เลขที่ ๑๐.

ซึ่งคงจะยิ่งทำให้เจ้าพระยาไทรบุรีคิดเอาใจออกห่างจากไทยมากขึ้น เพราะไทยแสดงความต้องการเมืองเประมากขึ้น เมืองไทรบุรีจะต้องเป็นทางผ่านของกองทัพไทยถ้าไทยจะใช้กำลังเข้าโจมตีเมืองเประจริง ๆ ฉะนั้นเมืองไทรบุรีจะต้องอยู่ในฐานะลำบาก เพื่อความอยู่รอดของเมืองไทรบุรีเอง เจ้าพระยาไทรบุรีคงจะเวียนพยายามติดต่อกับรัฐบาลอังกฤษที่บีนัง ทางราชธานีจึงไม่ไว้วางใจมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากใน พ.ศ. ๒๓๖๐ มีกำชับกำชาให้พระยานครฯ (น้อย) แต่งคนลงไปสืบราชการในเมืองไทรบุรีบ่อย ๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างพระยานครฯ กับเจ้าพระยาไทรบุรีในระยะนี้จึงเลวลงต่างฝ่ายต่างระแวงกัน ยิ่งพระยานครฯพัฒนากองทัพเรือที่ตรังจนเข้มแข็งก็คงจะเป็นที่หวั่นเกรงและหวาดระแวงของเจ้าพระยาไทรบุรีว่าไทยจะผนวกเอาเมืองไทรบุรี แต่เมื่ออังกฤษไม่ให้ความช่วยเหลือ เจ้าพระยาไทรบุรีก็ไม่กล้าขึ้นขึ้นคำสั่งไทย จำต้องยกกองทัพไปตีเมืองเประมาขึ้นกับไทยได้ใน พ.ศ. ๒๓๖๑ เจ้าพระยาไทรบุรีคงจะไม่พอใจที่ถูกไทยบังคับให้ยกกองทัพไปรบกับพวกแขกด้วยกัน แต่จำต้องปฏิบัติ เพราะเกรงว่าถ้าขัดขึ้นเมืองไทรบุรีจะถูกพระยานครฯ ยกกองทัพลงมาโจมตีในฐานะที่เป็นขบถไม่จงรักภักดีต่อไทย^๒

เป็นที่น่าสังเกตว่า รัฐบาลอังกฤษที่บีนังไม่ยอมตกลงให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่เมืองไทรบุรีตลอดในระยะนี้ เนื่องจากอังกฤษเพิ่งมาตั้ง อยู่เฉพาะในเกาะบีนัง และดินแดนโปรวินซ์ เวลส์เลย์โดยที่ไทยไม่ยอมรับเท่านั้น รัฐบาลอยู่ต่าง ๆ ในขณะนั้นตกอยู่ที่อิทธิพลของฮอลันดา^๓ อังกฤษจึงยังไม่มีกำลังและอำนาจมั่นคงพอที่จะให้ความช่วยเหลือแก่เมืองไทรบุรีได้ อังกฤษเองก็มุ่งแต่ผลประโยชน์ทางการค้าเห็นสิ่งอื่น และนอกจากนี้อังกฤษคงทราบดีว่าเมืองไทรบุรีเป็นเมืองขึ้นของไทย จึงยังไม่ต้องการแทรกแซง

^๒ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๙๔ (พ.ศ. ๒๓๖๐)

เลขที่ ๕.

^๒ R.O.Winstedt, R.J. Wilkinson, A History of Perak

(Kuala Lumpur : Perchetakan MAS Sdn Bhd., 1974), pp: 64 - 65.

^๓ R.Bonney, op.cit., pp. 131 - 132.

กิจการภายในให้กระทบกระทั่งกับรัฐบาลไทยในขณะนั้นด้วย

หลังจากที่เจ้าพระยาไทรบุรีตีเมืองประจักษ์แล้ว พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) คงจะยังไม่ไว้วางใจเมืองไทรบุรียิ่งขึ้น ประกอบกับใน พ.ศ. ๒๓๖๓ ตนกูมม น้องชายเจ้าพระยาไทรบุรีเข้ามาฟ้องยังเมืองนครศรีธรรมราชว่า เจ้าพระยาไทรบุรีเอาใจออกห่างไปเข้ากับพม่า และใน พ.ศ. ๒๓๖๔ พระยาดวงษิตพระราชสาสน์จากพม่า ในเรือสินค้า เขียนทูลจนชักชวนเจ้าพระยาไทรบุรีให้ยกกองทัพขึ้นมาตีไทยพร้อมกับที่พม่าจะยกกองทัพไปตี^๑ นอกจากนี้ในปี พ.ศ. ๒๓๖๔ นั้นไทยทราบข่าวว่า พม่าจะยกกองทัพมาตีไทย โปรดฯ ให้มีท้องตราให้เจ้าพระยาไทรบุรีจัดเตรียมเสบียงอาหาร อาวุธไว้เพื่อต่อต้านพม่า แต่เจ้าพระยาไทรบุรีไม่ปฏิบัติตาม กลับหนีไปอยู่ที่มะละโบะ^๒ กองทัพของพระยานครศรีธรรมราชที่เตรียมไว้รบศึกพม่าที่ครั้งและตลอดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๖๓^๓ จึงถือโอกาสที่พม่าเลิกทัพมาตีไทย เคลื่อนกองทัพลงไปที่เมืองไทรบุรีผนวกเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของไทยได้ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๖๔^๓

ในพงศาวดารเมืองสงขลา กล่าวว่า พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เข้ามาทูลละอองธุลีพระบาทใน พ.ศ. ๒๓๖๔ กราบบทวายบังคมขอยกกองทัพไปตีเมืองไทรบุรี ถ้าพิจารณา

^๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๔๑.

^๒ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๔๔ (พ.ศ. ๒๓๖๕) เลขที่ ๑๑.

^๓ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๔๒ (พ.ศ. ๒๓๖๓) เลขที่ ๒.

^๔ เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสงฆ์) "พงศาวดารเมืองสงขลา", ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๐ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๒๑๒.

กองกำลังทัพเรือของพระยานครฯ ที่ครึ่งและสตูลใน พ.ศ. ๒๓๖๓ มีมากกว่า ๑๕๐ ลำ ประกอบกับความสามารถและประสบการณ์ของพระยานครฯ เกี่ยวกับเมืองไทรบุรีคงจะเป็นที่เชื่อถือและไว้วางใจของราชธานี ราชธานีจึงให้ความเห็นชอบและสนับสนุน

การที่พระยานครฯ(น้อย) ต้องการผนวกเมืองไทรบุรีนั้น นอกจากสาเหตุที่เจ้าพระยาไทรบุรีคิดเอาใจออกห่างจากไทยแล้ว สาเหตุที่สำคัญคือเมืองไทรบุรีอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ดีบุก พริกไทย และข้าวปลาอาหาร ถ้าไทยได้เมืองไทรบุรีแล้วอาจจะได้หัวเมืองมลายูอื่น ๆ ที่อุดมสมบูรณ์มาเป็นเมืองขึ้นอีก และเมื่อขยายอำนาจออกไปมากเท่าใด อำนาจของพระยานครฯก็ยิ่งจะมีมากขึ้นตามตัว นอกจากจะได้รับการโปรดปรานจากทางราชธานี ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในหัวเมืองเหล่านี้คงตกเป็นของเมืองนครศรีธรรมราชบ้างไม่มากนัก

อย่างไรก็ตามพระยานครฯมีส่วนสำคัญในการสร้างความมั่นคงให้ภูมิภาคภาคใต้ของไทยหลังจากตีเมืองไทรบุรีได้ และยังสามารถนำผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอันได้แก่ ดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการจากเมืองไทรบุรีและแปรซึ่งยอมขึ้นต่อไปอีกในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ มาให้กับราชธานีเพิ่มพูนมากกว่าแต่ก่อน อีกทั้งยังมีส่วนส่งเสริมชื่อเสียงให้กับไทย จึงเป็นที่โปรดปรานและมีความดีความชอบจนได้รับพระราชนิพนธ์เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช "ผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรีและเมืองแปร"^๒ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๖๕ เป็นต้นมา

การปกครองหัวเมืองไทรบุรี

ทางราชธานีมอบอำนาจและความไว้วางใจให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เข้าจัดการปกครองเมืองไทรบุรีอย่างเต็มที่ เพราะเห็นว่าเมืองไทรบุรีนั้นอยู่ไกล

^๑ รายละเอียดของเมืองแปรอยู่ในบทที่ ๕ ตอน ๓.

^๒ หองสมุดวชิรญาณ; จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๔๔ (พ.ศ. ๒๓๖๕)

ราชธานีมากขึ้นไป ประกอบกับเจ้าพระยามนทราก็เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้ เจ้าพระยา
มนครฯ จึงมีอำนาจมากในหัวเมืองภาคใต้

เจ้าพระยามนครฯจัดการกวาดต้อนครอบครัวแขกเมืองไทรบุรีเข้าไปไว้ใน
กรุงเทพฯ และเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อเป็นการตัดกำลังเมืองไทรบุรีลง แล้วให้
บุตรชาย คือ พระภักดีบริรักษ์ (แสง) และนายนุชมหาดเล็กเป็นผู้รักษาเมืองและปลัด
เมืองไทรบุรีตามลำดับ ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้พระภักดีบริรักษ์ (แสง) เป็นพระยาอภัยธิเบศร์
พระยาไทรบุรี นายนุชมหาดเล็กเป็นพระเสนานุชิต ปลัดเมืองไทรบุรี เมืองไทรบุรี
จึงปกครองโดยข้าราชการไทยเป็นครั้งแรก ส่วนกรมการเมืองนั้นจะมีพวกศรีตะวัน
กรมการเมืองไทรบุรีด้วย แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ใต้อำนาจบัญชาของพระยาไทรบุรี (แสง) ซึ่งขึ้น
ต่อเจ้าพระยามนครฯ (น้อย) อีกคนหนึ่ง และเมื่อถึงพระราชพิธีตรุษสารทให้กรมการเมือง
ไทรบุรีทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยกราบถวายบังคมถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาปีละสองครั้งทุกปี^๒

ในการปกครองเมืองไทรบุรีนั้น เจ้าพระยามนครฯ ต้องรับภาระหนักขึ้นกว่าที่ได้
กำกับเมืองไทรบุรี โดยเฉพาะในระยะที่ตีเมืองไทรบุรีได้ใหม่ ๆ ต้องปราบปรามพวก
แขกเกาะลังกาวิชัยซึ่งอยู่ทางตะวันตกของเมืองไทรบุรีด้วย แต่มีพวกแขกเมืองไทรบุรี
จำนวนไม่น้อยพากันอพยพหนีเข้าไปอยู่ในเขตแดนของอังกฤษคือดินแดนโปรวินซ์ เวลส์เลย์
และเกาะหมาก อังกฤษจึงได้รับความเดือดร้อนได้รับการกระทบกระเทือนทางการค้า
และเสบียงอาหารที่อังกฤษต้องพึ่งจากไทรบุรีเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับเกิดข่าวลือว่า
เจ้าพระยามนครฯ จะยกกองทัพตามไปจับตัวเจ้าพระยาไทรบุรีถึงเกาะหมาก อังกฤษจึง
เตรียมกำลังที่เกาะหมากมากขึ้น^๓ สถานการณ์ในขณะนั้นจึงตึงเครียด เจ้าพระยามนครฯ

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรวงศ์ราชนาฎภาพ, เรื่องเดิม,
หน้า ๑๒๔.

^๒ หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๘๔ (พ.ศ. ๒๓๖๕)
เลขที่ ๑๐.

^๓ กรมศิลปากร, เอกสารของเฮนรี เบอร์นี เล่ม ๒ ตอน ๑ สำนวน
สุวรรณสถิตย์ (แปล). (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๘), หน้า ๑๖๕.

ต้องระดมคนเมืองนครเมืองพัทลุงไปต่อเรือรบที่เมืองศรีเมืองเพิ่มอีก ๒๐๐ ลำ และเตรียมพร้อมเพื่อรักษาชายฝั่งทะเลตะวันตกตอนใต้และเมืองไทรบุรีไว้

รัฐบาลอังกฤษที่เกาะหมาก(หรือเกาะป็นัง) พยายามหาทางเจรจากับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ เพื่อให้เจ้าพระยาไทรบุรีกลับมาใช้อำนาจดั้งเดิม ดังเช่นที่ส่งนายจอห์น ครอว์เฟิลเข้ามาเจรจาในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๖๕ หลังจากไม่ประสบผลสำเร็จ อังกฤษก็ยุติความพยายามไปพักหนึ่ง ทั้งนี้คงเห็นว่าในขณะนั้นเจ้าพระยาอนุคร้ามมีกองทัพเรือและกำลังคนเข้มแข็ง อังกฤษยังไม่เข้มแข็งพอที่จะทำศึกกับไทย และรัฐบาลอังกฤษที่ป็นังได้รับคำสั่งจากรัฐบาลอังกฤษที่เบงกอลมิให้ยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในเมืองไทรบุรีและยอมรับว่าเมืองไทรบุรีเป็นเมืองขึ้นของไทย^๒ นอกจากนี้ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๖๖ อังกฤษประกาศสงครามกับพม่า อังกฤษจึงต้องยุติเรื่องเมืองไทรบุรีลงชั่วคราว แต่หันมาขอความช่วยเหลือให้ไทยเป็นพันธมิตรช่วยรบและขอเรือดำน้ำจากเจ้าพระยาอนุคร้าม แต่เจ้าพระยาอนุคร้ามไม่ให้ความร่วมมือ กลับถือโอกาสตอนอังกฤษรบกับพม่าเตรียมจะยกกองทัพลงไปตีเมืองสงขลาที่อยู่ใต้เมืองแปรซึ่งขณะนั้นเป็นของไทยแล้ว แต่เผอิญอังกฤษกำลังเป็นฝ่ายได้เปรียบในการรบกับพม่าอยู่และไม่ยอมเปิดโอกาสให้เจ้าพระยาอนุคร้ามขยายเขตแดนลงไปใ้ในรัฐมลายูอื่น ๆ อันจะกระทบกระเทือนการค้าและผลประโยชน์ของอังกฤษ อังกฤษได้ส่งนายเฮนรี เบอร์นี เข้ามาเจรจาทำข้อตกลงเบื้องต้น (Preliminary Treaty) กับเจ้าพระยาอนุคร้ามศรีธรรมราชในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๘ และเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาเบอร์นีที่กรุงเทพฯในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๓๖๘ อันตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงยอมทำสัญญากับอังกฤษ เพราะในขณะนั้นอังกฤษมีชัยชนะพม่าในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๖๘ และเริ่มมีท่าทีแข็งกร้าวต่อปัญหาเมืองมลายูคงจะปรากฏรายละเอียดในบทที่ ๖

^๑ หองสมุควชิรญาณ, เรื่องเดิม.

^๒ กรมศิลปากร, เอกสารของครอว์ฟอร์ด หน้า ๒๖ - ๒๘.

ในกรณีเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี ในสนธิสัญญามาตราที่ ๑๓ ว่า ไทยยังคงปกครองเมืองไทรบุรีและชาวไทรบุรีต่อไปโดยอังกฤษจะไม่เข้าแทรกแซง ไม่รบกวณ และจะนำเจ้าพระยาไทรบุรีออกจากเกาะหมากไปอยู่ที่อื่นที่ไม่ใช่เมืองไทรบุรี เมืองเประ เมืองสลังงอร์ และเมืองพม่าเพื่อป้องกันมิให้เจ้าพระยาไทรบุรีกลับมารบกวณ ทั้งนี้ไทยต้องยินยอมให้อังกฤษซื้อหาเสบียงอาหารจากเมืองไทรบุรีโดยไม่ต้องเสียภาษี คังนั้นเจ้าพระยานคราจึงน่าจะปกครองเมืองไทรบุรีได้อย่างสงบเรียบร้อย แต่ก็ไม่นานนักเพราะเมืองไทรบุรีเป็นซบด ๒ ครั้ง คือ ใน พ.ศ. ๒๓๗๔ และ พ.ศ. ๒๓๘๑ มีผลให้เรื่องถูกลดลงไปทั่วหัวเมืองประเทศราชมลายูของไทย ทำให้ยากต่อการปราบปราม ทางราชธานีจึงต้องส่งกองทัพลงไปช่วยเรื่องจึงสงบลงได้

ซบดแตกเมืองไทรบุรี พ.ศ. ๒๓๗๔

รัฐบาลอังกฤษที่ป็นังพยายามจะปฏิบัติความสัญญาให้เจ้าพระยาไทรบุรีออกจากเกาะป็นังไปอยู่ที่อื่นเพื่อป้องกันมิให้คิดกลับมากวณที่เมืองไทรบุรี แต่เจ้าพระยาไทรบุรีร้องขอความเป็นธรรม ศาลสูงตัดสินให้สิทธิอยู่ที่เกาะป็นังได้ แต่เจ้าพระยาไทรบุรีต้องการมากกว่านั้น คือยังคงต้องการกลับมาครองเมืองไทรบุรีอีก เมื่อเห็นว่าอังกฤษไม่คิดจะช่วยเหลือให้สมปรารถนา จึงดำเนินการเองโดยหนีจากการควบคุมของตำรวจเมืองป็นังไปอยู่ที่ดินแดนโปรวินซ์ เวลส์เลย์ ใน พ.ศ. ๒๓๗๓ และสนับสนุนคนกูคูทิน (Tunku Kudin) หลานชาย^๒ และชาวไทรบุรีประมาณ ๓,๐๐๐ คนให้เข้าไปตีเมืองไทรบุรี^๓ พวกแตกเมืองไทรบุรีได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี พวกแตกซบดสามารถยึดเมืองไทรบุรีได้ในวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๔

พระยาไทรบุรี (แสง) และพระยาเสนาอนุชิต (นุช) ปลัดเมืองไทรบุรีผู้พวกแตกซบดไม่ได้ จึงถอยขึ้นมาอยู่ที่เมืองพัทลุง เจ้าพระยานครา (น้อย) ซึ่งขณะนั้นอยู่ที่เมืองนคราทราบเรื่องจึงมีใบบอกเข้ามากรุงฯ ทهماและเตรียมกำลังทัพยกไปล้อมเมืองไทรบุรีไว้ ผู้สำเร็จราชการป็นังคือ นายโรเบิร์ต อิบเบตสัน (Robert Ibbetson) ก็ให้ความร่วมมือโดยส่งเรือรบจากป็นังมาช่วยปิดปากน้ำเมืองไทรบุรี

^๑ดูรายละเอียดภาคผนวก จ.

^๒ Nicholas Tarling, *op.cit.*, pp. 35 - 37.

^๓ L.A.Mills, British Malaya 1824 - 1867 (Hong Kong :

Cathay Press, 1966), p. 164.

^๔เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๒๑.

มิให้พวกขบถหนีหรือได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกได้ ทั้งนี้ นายอิมเบ็คสันเห็นว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) คึกการและสับสนุนให้เกิดขบถครั้งนี้จริง จึงพยายามให้ความร่วมมือในการปราบปราม เพื่อให้สอดคล้องกับสนธิสัญญามาตราที่ ๑๓ แต่ นายอิมเบ็คสันได้รับการตำหนิจากรัฐบาลอังกฤษที่อื่น คือว่าทำเกินกว่าเหตุ เพราะในสัญญาเบอร์นีมิได้ระบุว่า จะให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่ไทย

เจ้าพระยามนทรศรีธรรมราช (น้อย) สามารถปราบปรามพวกขบถสำเร็จ โดยไม่ต้องอาศัยทัพกรุงเทพฯ ท่านสามารถตีเมืองไทรบุรีคืนได้ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๔^๒ คือ หลังจากถูกพวกขบถยึดไปประมาณ ๔ เดือน หลังจากนั้นก็มอบหมายให้ พระยาไทรบุรี (แสง) และพระเสนานุชิต (นุช) ปลัดเมืองไทรบุรีออกไปรักษาเมืองตามเดิม

ขบถแขกเมืองไทรบุรีใน พ.ศ. ๒๓๘๑

ภายหลังเหตุการณ์ในเมืองไทรบุรีสงบเรียบร้อยแล้ว เจ้าพระยามนทรฯ มีหนังสือต่อว่า นายอิมเบ็คสันว่า ไม่รักษาสัญญา เปิดโอกาสให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กลับมาก่อการขบถ^๓ นายอิมเบ็คสันจึงบังคับให้เจ้าพระยาไทรบุรีออกจากเกาะป็นังไปอยู่ที่มะละกาโดยให้เงินใช้จ่ายปีละ ๑๐,๐๐๐ ดอลลาร์* เป็นการตอบแทน

^๑ L.A. Mill, log.cit.,

^๒ Nicholas Tarling, op.cit., p. 39.

^๓ Henry Burney, The Burney Papers Vol. III. part 1, pp. 248-249.

* เข้าใจว่า เป็นเงินตราของสเปน แต่หลอซันที่โรงกษาปณ์หลวงที่ เม็กซิโกในอเมริกา^{กลาง} เรียกชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า Mexican dollars เป็นที่นิยมใช้ทั่วไปตามเมืองท่าตลอดคิวันออกไกล รวมทั้งเมืองไทยในรัชกาลที่ ๔ ด้วย เรายุยมเรียกกันว่า เหรียญก เพราะมีรูปนกอินทรีจับงูประทัບอยู่ค้ำหนึ่ง ในรัชกาลที่ ๔

๑ เหรียญเม็กซิกันนั้นเท่ากับ ๑.๖๗ บาท (๓ เหรียญ = ๕ บาท)

ใน พ.ศ. ๒๓๓๘ เจ้าพระยาไทรบุรีทำอุบายขออนุญาตนายเมอร์ชิสัน (Murchison) ซึ่งเป็นผู้ว่าราชการป็นขณะนั้นไปเมืองเดลี (Delhi) ในเกาะสุมาตรา แยกกลับหลบไปอยู่ที่บรูแอส (Bruas) ในเมืองเประ เกรียมกำลังคนไว้เพื่อโจมตีเมืองไทรบุรีอีก รัฐบาลอังกฤษทราบเรื่องจึงใช้กำลังบังคับให้นายเจ้าพระยาไทรบุรีกลับไปอยู่ที่มะละกาอีกใน พ.ศ. ๒๓๔๐

ใน พ.ศ. ๒๓๔๑ คนญะหมักส์ฮัก หลานเจ้าพระยาไทรบุรีที่ลี้ภัยไปอยู่เกาะสุมาตราได้รวบรวมกำลังคนมาตั้งมั่นที่แม่น้ำเมอร์บุกเขตเมืองไทรบุรี แล้วถือโอกาสขณะที่เจ้าพระยานคราและเจ้าเมืองสำคัญทางหัวเมืองมณฑลได้เข้ากรุงเทพฯ (เพื่อร่วมในพระราชพิธีถวายพระเพลิงศพสมเด็จพระศรีสุลาโลยสมเด็จเจ้าพระยาป็นหลวง) ยกกำลังเข้าโจมตีเมืองไทรบุรีได้ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๔๑^๒ พระยาไทรบุรี (แสง) และข้าราชการไทยก็ต้องหนีขึ้นมาอยู่เมืองพัทลุงอีกครั้งหนึ่ง

จะเห็นได้ว่าทั้งเจ้าพระยาไทรบุรีและลูกหลานได้พยายามสมรู้ร่วมคิดและร่วมมือกันเป็นอย่างดีในอันที่จะพยายามกลับมาชิงเมืองไทรบุรีคืน ชาวเมืองไทรบุรีก็ให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งเนื่องจากยังคงจงรักภักดีต่อเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) อยู่มาก ด้วยเห็นว่าเป็นเจ้าเมืองที่สืบเชื้อสายจากสุลต่านเมืองนี้ ควรมีสิทธิที่จะครองเมืองไทรบุรีโดยชอบธรรม แต่ชาวเมืองไทรบุรีเห็นว่าเจ้าพระยานครา ซึ่งเป็นคนไทยได้ใช้กำลังรุกรานเมืองไทรบุรี นอกจากนั้นพวกแขกไม่พอใจข้าราชการไทย เพราะถือว่าเป็นคนต่างชาติ ศาสนา ภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณี

การขบถครั้งนี้ขยายตัวรวดเร็วและกว้างขวาง หนันมาลีซึ่งเป็นสลัดแขกทางชายฝั่งทะเลตะวันตกนากำลังเรือ ๓๕ ลำมีกำลังคนประมาณ ๑,๐๐๐ คน ขึ้นมาตีเมืองครั้ง พระสงครามวิจิตเจ้าเมืองตรังสู้ไม่ได้จึงถอยหนี ต่อมาพวกแขกรวมตัวกันเข้า

^๑ Ibid.

^๒ Nicholas Tarling *op.cit.* p. 40.

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม,

ตีเมืองจระนะและเมืองเพพาในหัวเมืองสงขลา แล้วยกไปตีเมืองปัตตานีด้วย^๑

เจ้าพระยานครา(น้อย)รีบเดินทางจากกรุงเทพฯไประดมพลเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง และเมืองศรีไค้ประมาณ ๔,๐๐๐ คน^๒ ให้พระยาไทรบุรี(แสง) พระวิจิตรไกร และพระรองเสนาบดีคุมไปตีเมืองไทรบุรี^๓ นายบอฮัม (Bonham) ผู้ว่าราชการป็นิ่งขณะนั้นได้ส่งเรือ ๔ ลำมาลาดตระเวนมีให้พวกขบดได้รับความช่วยเหลือจากกำลังภายนอกเมืองไทรบุรี^๔ อังกฤษไม่ช่วยเหลือให้นำปืนและเรือรบมาปิดปากน้ำเมืองไทรบุรีตั้งคราวแรก เพราะถูกศาลสูงคัดค้านว่าตามสัญญาเบอร์นี มาตรา ๑๓ มีได้ระบุว่าให้ช่วยป้องกันภัยการช่วยเหลือทางทหาร แต่พระยาไทรบุรี(แสง) ก็สามารถเข้ายึดเมืองไทรบุรีคืนจากแขกขบดได้ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๘๒

เมื่อเริ่มเกิดขบดแขกเมืองไทรบุรีครั้งที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระรราชดำริจะเปลี่ยนให้แขกปกครองกันเอง ดังปรากฏในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ ว่า

... ไทรรักษาเมืองไทรอยู่กับแขกขบดมาเหมือนหนึ่งน้ำกับน้ำมันไมระคนเข้ากันได้อายุแขก จะคิดการประการใด แรกก็คิดก่อความขึ้นโทกไม่สู้ ต่อเห็นการเกิดใหญ่แล้วจึงไ้รู้ตัวเสียที่เมืองไทรสองครั้งแล้วก็เพราะดังนี้ ความอันนี้ก็ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมดำรัสสั่งพระยาศรีพิพัฒน์แต่แรกกราบถวายบังคมลาออกมาแจ้งอยู่แล้ว ว่าให้คิดอุบายกับเจ้าเมืองนครหาแขกเป็นเจ้ารักษาเมืองไทรสืบต่อไป

^๑ หลวงอุคมสมบัติ, เรื่องเดิม, หน้า ๕๐.

^๒ หองสมุทวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๐ (พ.ศ. ๒๓๘๑)

เลขที่ ๒๑.

^๓ หลวงอุคมสมบัติ, เรื่องเดิม, หน้า ๑๒๘.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

^๕ Nicholas Tarling, op.cit., pp. 40 - 41.

^๖ หองสมุทวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒)

เลขที่ ๑๑๒.

ที่ทรงมีพระราชดำริตั้งกล่าวนั้นคงจะทรงเห็นว่าเท่าที่ข้าราชการไทยปกครอง
 แยกชาวเมืองไทรบุรีมานั้นประสบความสำเร็จล้มเหลว เข้ากันไม่ได้เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรี
 (ปะแงวัน) รวมทั้งบุตรหลานคึกคักหัวเมืองไทรบุรีคืน พวกเขาก็ร่วมมืออย่างซมึ
 ซมันทุกครั้ง เรื่องจึงดูกล่ามลำบากแก่การปราบปราม

แต่เมื่อตีเมืองไทรบุรีได้แล้ว ก็ยังมีได้โปรดฯ ให้แยกเมืองไทรบุรีคืนใ
 ปกครอง ยังคงให้พระยาไทรบุรี (แสง) อยู่รักษาเมืองไทรบุรีไปพลางก่อน ทั้ง ๆ ที่
 ถูกภาคทัณฑ์ถึง ๒ ครั้งแล้วที่ไม่สามารถรักษาเมืองไทรบุรีไว้ได้ ทั้งนี้คงจะทรงเกรง
 ใจเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ผู้เป็นบิดาซึ่งรับราชการท้าวความมีความชอบมาช้านาน เพื่อมิ
 ให้หัวเมืองไทรบุรีมีกำลังเข้มแข็งขึ้นมาได้อีกจึงโปรดฯ ให้แบ่งออกเป็น ๓ เมือง คือ
 เมืองสตูล* เมืองปลึก และเมืองไทรบุรีโปรดฯ ให้คนญ่คว่า เป็นเจ้าเมืองสตูลขึ้น
 คัดเมืองสงขลา ราชยาหลงเป็นเจ้าเมืองปลึกขึ้นกับเมืองนคร ศรีธรรมราช ส่วนเมือง
 ไทรบุรีมีพระยาไทรบุรี (แสง) คนเดิมโดยขึ้นคือเมืองนคร เช่นเดียวกัน

ครั้นเจ้าพระยาธรรมราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรมลง^๓ คงจะทรงเห็น
 ว่าในขณะนั้นพระยาไทรบุรี (แสง) ไม่มีความสามารถนัก ถ้าพวกเจ้าพระยาไทรบุรี
 (ปะแงวัน) กับบุตรหลานซึ่งมีความเพียรพยายามจะกลับมาครองเมืองไทรบุรีให้ได้จะ
 ยกทัพมาตีอีกเมืองไทรบุรีจะหลุดลอยไปได้ง่าย ชาวเมืองไทรบุรีนั้นก็มีความจงรักภักดี
 ต่อเจ้าพระยาไทรบุรีมากมักจะซมึซมันให้ความร่วมมือก่อการขบถเสมอ เพราะไม่ชอบที่
 ถูกข้าราชการไทยปกครองเพื่อตัดปัญหาความยุ่งยากจึงโปรดฯ ให้เอาคนญ่อาหนุม คนญ่

^๑ เรื่องเดียวกัน.

* เมืองสตูลนี้สันนิษฐานว่า คงแยกจากหัวเมืองไทรบุรีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒
^๒ หองสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒)

เลขที่ ๒๓.

^๓ หองสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒)

เลขที่ ๑๒๒. ถึงแก่อสัญกรรม วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๒.

อาสาซึ่งมีเชื้อสายเจ้าพระยาไทรบุรีเป็นคนที่มีคนเคารพนับถือมากเป็นเจ้าเมืองและผู้ช่วยราชการเมืองไทรบุรี ส่วนพระยาไทรบุรี (แสง) นั้นโปรดฯ ให้ไปเป็นเจ้าเมืองพังงาใน พ.ศ. ๒๓๘๒

ใน พ.ศ. ๒๓๘๔ เจ้าพระยาไทรบุรี (ประจักษ์) ส่งบุตรชายเข้ามาถวายความจงรักภักดีในกรุงเทพฯ ขอดวายต้นไม้ทองเงินค้ำเกาและเพื่อทูลขอพระราชทานอภัยโทษและขอลับมาครองเมืองไทรบุรีตามเดิม^๒ แสดงให้เห็นว่าเจ้าพระยาไทรบุรีคงจะเป็นอริกันกับเจ้าพระยาานครฯ (น้อย) เป็นส่วนตัวมาช้านาน จึงไม่พยายามร้องเรียนขอลับมาครองในขณะที่เจ้าพระยาานครฯ ยังมีชีวิตอยู่และคงจะเห็นว่าทางราชธานีโปรดฯ ปรานเจ้าพระยาานครฯ มากจนอาจจะไม่พิจารณาเรื่องนี้ แต่เมื่อสิ้นบุญเจ้าพระยาานครฯ ไปแล้ว เจ้าพระยาไทรบุรีหันมาสวามิภักดิ์และขอพระราชทานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีตามเดิม

ในเรื่องนี้โปรดฯ ให้ประชุมเสนาบดีเพื่อพิจารณา ซึ่งประชุมลงความเห็นว่าจะสมควรให้เจ้าพระยาไทรบุรีกลับมากองคังเดิม ทั้งนี้เพราะเจ้าพระยาไทรบุรีสำนึกในความผิดแสดงความสวามิภักดิ์ต่อไทย และชรามากแล้ว คงจะไม่เป็นภัยต่อไทย อีกทั้งยังเป็นการตัดปัญหาที่เจ้าพระยาไทรบุรีกับบุตรหลานจะรวบรวมคนมาตั้งเมืองไทรบุรีให้เกิดความยุ่งยากอีก ฉะนั้นจึงโปรดฯ ให้เจ้าพระยาไทรบุรีกลับมากองเมืองไทรบุรีซึ่งถูกแบ่งแยกออกมาส่วนหนึ่งให้เป็นเมืองกะบังปาสู แล้วโปรดฯ ให้คนภู่อานุ่มย้ายมาเป็นเจ้าเมืองกะบังปาสู นับเป็นพระราโชบายที่ดีในการแบ่งแยกหัวเมืองไทรบุรีออกเป็น ๔ เมือง คือ สทูล ปลิศ กะบังปาสู และไทรบุรี เพราะเท่ากับแบ่งแยกอำนาจหัวเมืองไทรบุรีให้เป็นปีกแฉ่นเข้มแข็งจนอาจจะก่อให้เกิดความยุ่งยาก ทั้งยังโปรดฯ ให้

^๑ หอสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒)

เลขที่ ๒๓.

^๒ องค์การคารุสภา, ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๒ หน้า ๒๗๐ - ๒๗๓.

เมืองนครศรีธรรมราชกำกับดูแลเมืองปลิศ - กะบังป่าสุ และเมืองไทรบุรี ส่วนเมืองสตูล ให้เมืองสงขลากำกับ อำนาจของเมืองนครศรีธรรมราชในการปกครองหัวเมืองไทรบุรี จึงหมดลงทำหน้าที่กำกับ ๓ ใน ๔ ของหัวเมืองไทรบุรีเท่านั้น ซึ่งคงจะเป็นพระราชประสงค์ที่จะทรงลดอำนาจและความสำคัญของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในหัวเมืองมลายูลงด้วย

๕.๓ บทบาทของเจ้าพระยามนระศรีธรรมราช(น้อย)ในการขยายอำนาจของไทยลงไปยังเมืองเประ* และเมืองสลังงอร์

เมืองเประ หรือ รัฐเปรัก (Perak) เคยอยู่ใต้อิทธิพลของโปรตุเกส เคยขึ้นกับรัฐอูเจ และขึ้นกับฮอลันดามาก่อนที่จะขึ้นกับไทย ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ไทยเริ่มให้ความสนใจเมืองเประตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๒ โดยบอกให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงรัน) ไปเกลี้ยกล่อมให้พระยาเประอ่อนน้อมต่อไทย แต่ไม่สำเร็จ จึงโปรดฯ ให้พระยามนระฯ แต่งคนถือหนังสือไปชักชวนอีกใน พ.ศ. ๒๓๕๕ ดังปรากฏในหนังสือกรมหมื่นศักดิ์พลเสวยถึงเจ้าพระยาไทรบุรี พ.ศ. ๒๓๕๕ ความตอนหนึ่งว่า

... คุ้มมิรับสั่งพระเจ้านองยา ขอโปรตุเกสลาโปรตุเกสหม่อมสั่งว่า ท่านพระยามนระกราบทูลว่า แด่ก่อนนั้นเมื่อเจ้าพระยาไทรบอกหนังสือให้รายาอนุมศรีรายากระรายา รายาอินตารา เลหหลา จะหมั้นมะตุมะตา ผู้คุมคอกไม้ทองเงินถือไปว่า พระยาไทรให้ไปว่ากล่าวพระยาเประจะให้มาเป็นข้าขอบขัณฑเสมาสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพมหานคร พระยา

* เมืองเประและเมืองสลังงอร์ อยู่ทางตอนใต้ของเมืองไทรบุรี

R.O.Winstedt, R.J. Wilkinson, A History of Perak p.1.

^{๒๗} หองสมุควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๔ (พ.ศ. ๒๓๕๕)

พระพุทธเจ้าตามพระยาโทรไม่ และท่านพระยานครุให้จะเดิน
จะหาว่าเทกถือนั่งลือไปวากลาวพระยาเประอยู่ยังมีกลับมา
...

เหตุที่ไทยสนใจเมืองเประนี้ เชื่อว่าสาเหตุประการสำคัญคือต้องการ
ลงใจเจ้าพระยาโทรบุรี (ปะแงรัน)ว่าจะยังจงรักภักดีต่อไทยที่อยู่หรือไม่ เพราะ
ไทยเกรงว่าจะเอาใจออกห่าง และคงจะต้องการผลประโยชน์เช่นแร่ดีบุกจำนวน
มากจากเมืองเประ ถ้าบังเอิญการเกลี้ยกล่อมเกิดผล

พระยานครศรีธรรมราช(น้อย)ชักชวนเมืองเประไม่สำเร็จ จึงโปรดฯ
ให้เจ้าพระยาโทรบุรีไปตีเอาเมืองเประมาขึ้นกับไทยได้สำเร็จใน พ.ศ. ๒๓๖๑ ครั้น
แล้วจึงทรงมอบให้เมืองโทรบุรีดูแลเมืองเประด้วย^๖ อย่างไรก็ตามใน พ.ศ. ๒๓๖๒
เมืองเประคงจะเป็นอิสระ เพราะฮอลันดาเข้ามาทำสัญญาให้ความช่วยเหลือป้องกัน
ศัตรูภายนอกให้กับเมืองเประและเมืองสลังงอร์ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๖๒ หลังจาก
นั้นก็ยุ้งให้เมืองสลังงอร์ช่วยเหลือยกทัพไปขับไล่ฝ่ายไทยออกจากเมืองเประไป^๗

แต่เมื่อพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) ตีเมืองโทรบุรีได้ในเดือนธันวาคม
พ.ศ. ๒๓๖๔ แล้ว ปรากฏในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ ว่าใน พ.ศ. ๒๓๖๕ ทาง
ราชธานีมีรับสั่งให้พระยานครนำดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการที่เมืองเประนำ
ส่งเข้ากรุงเทพฯ แสดงว่าเมืองเประยอมอ่อนน้อมต่อไทยโดยดี ทั้งนี้คงจะหวังเกรง

^๖ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๓๔ (พ.ศ. ๒๓๕๕)

เลขที่ ๑๐.

๖

R.O. Winstedt, R.J. Wilkinson, op.cit., p. 65.

ปรากฏรายงานจากเมืองเประ ถึงเกาะบีนังว่าในวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๖๑
รัฐเปรัก(เมืองเประ) ตกอยู่ใต้อาณาจักรของเจ้าเมืองและขุนนางเมืองโทรบุรีซึ่งรับพระ
ราชโองการจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยให้ยกกองทัพไปตี

^๗ Ibid.

^๘ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๔๒ (พ.ศ. ๒๓๖๕)

เลขที่ ๑๑.

อำนาจของพระยานครฯ พระยานครฯได้รับโปรดเกล้าฯให้เลื่อนยศเป็น เจ้าพระยา
นครศรีธรรมราชผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรีและเมืองเประ^๑ จึงได้เข้าปกครอง
เมืองไทรบุรีโดยตรง แต่สำหรับเมืองเประคงจะทำหน้าที่กำกับดูแลเท่านั้น เพราะ
เมืองเประยอมสวามิภักดิ์อยู่ในฐานะประเทศราชเท่านั้น มิได้ถูกไทยผนวกตั้งเช่นเมือง
ไทรบุรี

ครั้นใน พ.ศ. ๒๓๖๕ เจ้าเมืองเประจัดเตรียมกองทัพทองเงินเครื่อง
ราชบรรณาการ คิบุค ๒๐๕ บาฮาร์พร้อมของกำนัลอื่น ๆ ให้ไทย เจ้าพระยานครฯ
ส่งเรือไปรับที่เมืองเประจะนำมาเมืองนครศรีธรรมราชก่อน แต่ถูกเจ้าเมืองสลังอร์
นำกองทัพเรือพร้อมอาวุธ เข้าโจมตีปล้นเรือและสิ่งของบรรณาการมีค่าเหล่านี้ไป นอก-
จากนี้ยังเข้ายึดครองดินแดนกัวลา เบคอร์ (Kuala Bador) ของเประไปด้วย แล้ว
แต่งตั้งให้เจ้าสุสเซนหลานชายอยู่รักษา เจ้าเมืองเประกับขุนนางพากันหนีมาตั้งมั่นอยู่
เหนือแม่น้ำเมอร์นัม^๒ สุลต่านอับดุลลาห์เจ้าเมืองเประร้องเรียนขอความช่วยเหลือจาก
เจ้าพระยานครฯ เจ้าพระยานครฯส่งกองกำลังจำนวนหนึ่งเข้าไปอยู่ในเมืองเประ แต่
มิได้จัดการสิ่งใดเด็ดขาดและยังไม่ใช้กำลังรุนแรง เพราะคงยังไม่พร้อม เหตุการณ์
นี้คงจะยิ่งกระตุ้นให้เจ้าพระยานครฯมุ่งจะใช้กำลังเข้าขยายเขตแดนลงไปยังเมือง
สลังอร์อีกโดยอาศัย เหตุการณ์ปล้นสดมภ์ที่เกิดขึ้นเป็นข้ออ้าง จึงปรากฏว่าเจ้าพระยา
นครฯเตรียมสะสมเสบียงอาหารและเตรียมกองทัพเรือทั้งที่เมืองตรัง สตูล ปัตตานี และ
ไทรบุรีไว้จำนวนมาก^๓ การที่เจ้าพระยานครฯเริ่มหันมาจะใช้วิธีรุนแรงขึ้นนี้ สันนิษฐาน
ว่าคงจะวิเคราะห์และทราบสถานการณ์ที่ว่า ฮอลันดาซึ่งเคยมีสัญญาให้ความร่วมมือทาง

^๑ หองสมุควชิรญาณ, จกหมายเทศรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๘๔ (พ.ศ. ๒๓๖๕)

เลขที่ ๑๑.

^๒ สาวิตรี สุวรรณสถิตย์(แปล), เรื่องเดิม, หน้า ๒๘๖ - ๒๘๗.

^๓ หองสมุควชิรญาณ, จกหมายเทศรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๘๕ (พ.ศ. ๒๓๖๖)

เลขที่ ๒.

ทหารกับเมืองเประและเมืองสลังอร์นั้นต้องผ่านมรสุมในสงครามไปเสีย^๑ จึงเสื่อมอำนาจลง และคงไม่ค้ำคานการครอบครองเมืองเประของไทยและถึงจะค้ำคานก็คงไม่มีกำลังซัดขวางถ้าเจ้าพระยานครฯจะยกกองทัพไปที่เมืองสลังอร์ในครั้งนั้น

อังกฤษซึ่งกำลังมีอำนาจและบทบาทมากขึ้นในหัวเมืองมลายูต่าง ๆ แทนที่ฮอลันดา เห็นว่าในระยะหลัง ๆ นี้ไทยมีท่าทีจะขยายอำนาจลงไปในหัวเมืองมลายูต่าง ๆ อย่างจริงจังมากขึ้นจะมีผลให้การค้ำคานในแถบนี้ของอังกฤษกระทบกระเทือนและถ้าปล่อยให้ไทยขยายเขตแดนลงมาอีกเรื่อย ๆ ก็จะทำให้เขตแดนอังกฤษ อังกฤษจึงยอมไม่ได้ และได้ทำบันทึกลงวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๓๖๖ ค้ำคานการขยายอำนาจของไทยลงไปทางตะวันตกของแหลมมลายู เพราะสืบทราบแน่ชัดว่าเจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) เตรียมกำลังคนและกองทัพเรือไว้ตามแม่น้ำต่าง ๆ ๓ ปี เพื่อจะยกไปตีรัฐสลังอร์อีกโดยอังกฤษไม่ยอมรับการยึดครองเมืองเประของไทย^๒ ง่าย

เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) ก็คงจะเริ่มไม่แน่ใจในท่าทีของรัฐบาลอังกฤษที่ป็นิ่งนัก ครั้นในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๖๖ อังกฤษประกาศสงครามกับพม่า^๓

^๑ รายละเอียดใน Nicholas Tarling *op.cit.*, pp. 10 - 11.

^๒ สวัสดิ์ สุวรรณสถิตย์(แปล), เรื่องเกิมี, หน้า ๑๔๔ - ๑๔๕.

^๓ Nicholas Tarling *op.cit.*, p. 31. วันประกาศสงคราม

กับพม่า คือ วันที่ ๕ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๒๔ [Hall, D.G.E. A History of South East Asia. Third Edition, (New York : St. Martin's Press, 1970), p. 597] นับว่ายังอยู่ใน พ.ศ. ๒๓๖๖ ซึ่งจากนี้อีก ๔ เดือน คือ วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็เสด็จสวรรคต (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ หน้า ๒๐๕)

ความหวาดระแวงศึกทางพม่า เริ่มหมดสิ้นไป เจ้าพระยามนทรฯ ก็ยังมีได้ยกทัพไปตีเมือง
สลังงอร์ คงจะรอคอยผลการระหว่างอังกฤษกับพม่าก่อน พอตีกับในเดือนกรกฎาคม
พ.ศ. ๒๓๖๗ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จสวรรคตลง เรื่องจึง
ชะงัก

ครั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อมากงจะ
ทรงสนับสนุนเจ้าพระยามนทรฯ ศรีธรรมราช (น้อย) เกี่ยวกับนโยบายขยายอำนาจของไทย
ลงไปยังหัวเมืองมลายูตะวันตกอยู่ เจ้าพระยามนทรฯ จึงถือโอกาสในขณะที่อังกฤษทำ
สงครามพัวพันกับพม่า เตรียมกำลังทัพเรืออาวุธยุทโธปกรณ์เป็นการใหญ่ที่ตรัง สตูล และ
ไทรบุรี ในตอนต้นปี พ.ศ. ๒๓๖๘ เพื่อจะโจมตีรัฐสลังงอร์ รัฐบาลอังกฤษที่ป็นิ่งทราบ
ข่าวจึงหัวันเกรงว่าไทยจะขยายอิทธิพลมาครอบครองรัฐมลายูอื่นเรื่อยลงไปยังยะโฮร์
และสิงคโปร์ จะทำให้อังกฤษขาดผลประโยชน์การค้าที่ผูกอย่างมหาศาลจากดินแดนตอน
ในของรัฐมลายู^๒ ฉะนั้นรัฐบาลอังกฤษจึงรีบเข้าครอบครองอาณานิคมมะละกาแทนที่
ฮอลันดาซึ่งหมดอำนาจไปแล้วในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๘^๓ พร้อมกันนั้น นายอาร์
ฟูลเลอร์ตัน ผู้สำเร็จราชการป็นิ่งขณะนั้นมีจดหมายลงวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๕
ถึงเจ้าพระยามนทรฯ เพื่อคัดค้าน โดยแจ้งว่าบัคนี้รัฐบาลอังกฤษเข้าครอบครองอาณานิคม
ฮอลันดาเรียบร้อยแล้ว อังกฤษมีสิทธิตามเงื่อนไขข้อตกลงกับรัฐบาลฮอลันดาที่จะรับมอบ
ทรัพย์สินและสิทธิของฮอลันดาที่เคยมีในหัวเมืองมลายูต่าง ๆ ฉะนั้นเมืองเประและเมือง
สลังงอร์จึงมีความสัมพันธ์กับอังกฤษ เช่นเดียวกับที่เคยมีกับฮอลันดา อังกฤษไม่ยอมรับสิทธิ
การครอบครองเมืองเประของไทย และถ้าเจ้าพระยามนทรฯ จะทำการใดที่เป็นการรุกราน

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาว-
ดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๖),
หน้า ๒๐๘.

^๓ สภาวศิริ สุวรรณสถิตย์ (แปล), เรื่องเค็ม, หน้า ๑๐๓ - ๑๐๕.

^๓ Nicholas Tarling, op.cit., p. 22.

เมืองสลังงอร์แล้ว อังกฤษจะรักษาสัญญาป้องกันศัตรูภายนอกให้แก่เมืองสลังงอร์ ถ้าไม่เชื่อ "... ก็อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจผิดกันอย่างร้ายแรงระหว่างชาวสยามกับชาวอังกฤษ..."^๑

ในระยะแรกเจ้าพระยามนทรราชคงจะไม่สนใจคำขู่ของฝ่ายอังกฤษนัก เพราะเห็นอังกฤษกำลังทำสงครามกับพม่าอยู่ จึงฉวยโอกาสอ้างเหตุว่าในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๖๘ เจ้าเมืองเประคือสุลต่านอับดุลลาห์ส่งรายาอะซิมมูคาศรีเสลาปะตุกามหารายาซีเลีย และปะตุกาศรีนารา ซุนนางเปอร์เซียเข้ามาพบและขอความช่วยเหลือเจ้าพระยามนทรราชซึ่งยกกองทัพเรือมาอยู่ที่เมืองไทรบุรี แล้วให้ส่งกองทัพไปช่วยปราบปรามเมืองสลังงอร์ที่มารุกรานอยู่ เจ้าพระยามนทรราชก็นำจดหมายของเจ้าเมืองเประเป็นหลักฐานยืนยันส่งไปให้นายฟูลเลอร์ตันพร้อมทั้งขออนุญาตนำเรือ ๓๐ - ๔๐ ลำผ่านเกาะบีนังไปยังรัฐเประเพื่อส่งคณะของรายาอะซิมมูคากลับและนำดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการที่บุกที่จะส่งให้ในงวด พ.ศ. ๒๓๖๘ กลับไทย และชี้แจงว่าที่จัดขบวนเรือใหญ่โตพร้อมอาวุธก็เพื่อป้องกันพวกสลังงอร์ลอบโจมตีแยกทรัพย์สินเครื่องราชบรรณาการไปเช่นครั้งก่อน^๒ แต่นายฟูลเลอร์ตันตอบปฏิเสธ

ในขณะนั้นนายฟูลเลอร์ตันได้รับคำสั่งจากรัฐบาลอังกฤษที่เบงกอลให้พยายามรักษาเมืองเประและสลังงอร์ให้เป็นอิสระโดยหลีกเลี่ยงการทำสงครามกับไทย เพราะอังกฤษกำลังติดพันสงครามกับพม่าอยู่ และต้องการความช่วยเหลือจากไทยในการรบกับพม่าด้วย แต่นายฟูลเลอร์ตันทำการนอกเหนือคำสั่งของรัฐบาลอังกฤษที่เบงกอลด้วยการขู่ไทยในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๓๖๘ ว่าจะทำสงครามถ้าไทยไม่หยุดยั้งการรุกรานเมืองสลังงอร์^๓ เมื่ออังกฤษมีท่าแข็งกร้าวจริงจังขึ้น เจ้าพระยามนทรราชก็คงจะไม่กล้าตั้งคืบและประคองกับในขณะนั้นอังกฤษเริ่มชนะพม่า สามารถยึดครองฝั่งตะวันออกศรีและทวายได้

^๑ สาวิตรี สุวรรณสถิตย์ (แปล) เรื่องเกิม, หน้า ๑๐๘ - ๑๑๐.

^๒ สาวิตรี สุวรรณสถิตย์ (แปล) เรื่องเกิม, หน้า ๒๘๖ - ๒๘๗.

^๓ R.O.Winstedt, R.J. Wilkinson, op.cit., p. 67.

^๔ Ibid.

คงจะทำให้เจ้าพระยานครฯ เกิดความดั่งใจขึ้น

ใน พ.ศ. ๒๓๖๘ นั้น รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียก็ไต่ถามบีบบังคับอินเดีย เฮอร์บี เดินทางมาเจรจากับเจ้าพระยาฯ ที่เมืองนครศรีธรรมราช เพื่อย้ำถึงสิทธิของรัฐบาล อังกฤษทางการค้าและการป้องกันภัยให้แก่เมือง ประและรัฐสลังงอร์อีก เจ้าพระยา นครฯ แสดงความต้องการจะส่งทหาร ๓,๐๐๐ คนไปช่วยเมืองประต่อต้านพวกสลังงอร์ เฮอร์บีไม่ยอมรับสิทธิของไทยเหนือดินแดนประ โดยอ้างว่ารัฐทั้งสองมิได้เคยขึ้นกับไทย มาก่อน การเจรจาดังนี้มีการตกลงเซ็นสัญญาข้อตกลงเบื้องต้นวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๘ ความข้อตกลงนั้น เจ้าพระยาฯ สัญญาว่าจะไม่รุกรานเมืองประและ เมืองสลังงอร์ ส่วนรัฐบาลอังกฤษตกลงจะให้พวกสลังงอร์ที่ยึดปากน้ำประไว้ออกไป พร้อมทั้งจัดการแบ่งเขตแดนรัฐทั้งสองให้แน่ชัด^๒

การที่เจ้าพระยาฯ เปลี่ยนที่ท่าขอมตกลงจะไม่ขยายอำนาจของไทยลงไปยังรัฐมลายูนั้น คงเป็นเพราะเห็นว่าอังกฤษกำลังเป็นต่อในการรบกับพม่าและมี อิทธิพลต่อหัวเมืองมลายูต่าง ๆ มากขึ้น จึงไม่ต้องการจะกระทบกระทั่งกับอังกฤษ อย่างไรก็ตาม เจ้าพระยาฯ คงจะไม่อยากให้รัฐประหลดคล้อยไปเป็นอิสระ เพราะ ผลประโยชน์จากแร่ดีบุกในรัฐประมีมากมาย จึงปรากฏต่อมาว่า เจ้าพระยาฯ ได้ ส่งกำลังคนไม่มากนักในลักษณะคณะทูตเข้าไปเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่เจ้าเมืองประ ซึ่งยังมีท่าที่ย่อมขึ้นต่อไทย เพื่อหวังความช่วยเหลือจากไทยขับไล่พวกสลังงอร์ ฉะนั้นใน วันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๖๘ นายฟูลเลอร์ตันจึงมีจดหมายมาเตือนเจ้าพระยาฯ อีกว่าอังกฤษไม่ต้องการครอบครองรัฐมลายูต่าง ๆ แต่ถ้าไทยจะทำการรุกรานรัฐมลายู อังกฤษจะเข้าป้องกัน

^๑ Nicholas Tarling, *op.cit.*, p. 33

^๒ R.O. Winstedt. R.J. Wilkinson., *op' cit.*, p. 68.

^๓ *Ibid.*

^๔ *Ibid.*

นายฟูลเลอร์ค้นคังจะเกรงว่าเจ้าพระยานครฯจะไม่ยอมยุติความศึกจะเข้าครอบครองหัวเมืองมลายูอื่น ๆ โดยเด็ดขาด จึงคิดศัคปัญหาด้วยการส่ง นายแอนเดอร์สัน (Anderson) เดินทางไปเจรจาเป็นการภายในกับสุลต่าน อิบราฮิมของเมืองสลังงอร์ เพื่อรื้อฟื้นทำสัญญาการค้าและการป้องกันที่เคยทำกับ ฮอลันดาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๑ ในวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๖๘ เมืองประจิงตี จากไทยไปเข้ากับอังกฤษ เพราะเห็นว่าอังกฤษมีอำนาจมากขึ้นและสามารถป้องกัน หัวเมืองมลายูจากการรุกรานของไทยได้ จึงจะเห็นได้จากเจ้าเมืองประจิงตีจดหมาย ถึงนายฟูลเลอร์ค้นคังว่า เปร็ทจะยอมส่งดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการให้ไทย หรือไม่จะทำตามความต้องการของนายฟูลเลอร์ค้นคัง

ปัญหาเรื่องเมืองประและสลังงอร์ได้รับการตกลงอีกครั้งที่กรุงเทพฯ โดย รัฐบาลอังกฤษที่อื่น เคียส่งนายเฮนรี เบอร์นี่เข้ามาเจรจาและลงนามในสนธิสัญญา เบอร์นี่ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๓๖๘ ดังปรากฏในมาตรา ๑๔ ว่า

มาตรา ๑๔ ไทยกับอังกฤษสัญญาต่อกันว่า ให้พระยาประจิงตี ครองเมืองประฯ ถวายพระยาประจิงตีดอกไม้ทองเงิน ณ กรุงเทพฯตามแต่กอนถึตามใจพระยาประจิงตี อังกฤษไม่ห้าม ปรามเจ้าพระยานครฯจะใช้ไทยแขกจีนคนฝ่ายไทยลงไป เมืองประโดยคี่ ๔๐ - ๕๐ คน อังกฤษไม่ห้าม ไทย อังกฤษไม่ยกกองทัพไปเบียดเบียนรบกวนเมืองประ อังกฤษ ไม่ให้เมืองสลังงอร์รบกวนเมืองประ ไทยก็ไม่ไปรบกวน เมืองประ^๒

แต่ปรากฏว่าเจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย)มิได้ปฏิบัติตามสัญญานี้ กลับพยายามให้คณะทูตที่ส่งไปอยู่ในรัฐประแฉวเร่งรัดและบังคับให้รัฐประส่งเครื่องราชบรรณาการให้กับไทยอีก จนสุลต่านอับดุลลาห์เจ้าเมืองประเขียนจดหมาย

^๑ Ibid.

^๒ หองสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๖๘)

ลงวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๖๕ ไปฟ้องนายฟูลเลอร์ตัน นายฟูลเลอร์ตันจึงเขียนหนังสือประท้วงว่า เจ้าพระยามครว่าทำการเช่นนั้นเป็นการขัดต่อสัญญาเบอร์นี ซึ่งอาจจะเป็นทางนำไปสู่สงคราม

เพื่อเป็นการปกป้องเมืองเประให้ เป็นอิสระซึ่งจะเป็นทางสะกักมิให้ไทยขยายอำนาจลงไปในตัวเมืองมลายูอื่น ๆ โดยเด็ดขาด นายฟูลเลอร์ตันจึงส่ง นายเจมส์ โลว์ (James Low) เจ้าหน้าที่ยกอินเดียนตะวันออกของอังกฤษไปยังเมืองเประพร้อมด้วยทหารซีปอย ๔๐ คนและเรือตระเวนไปในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๓๖๕ ทำนองตัวแทนทางการเมืองและการทหาร เพื่อเตือนให้คนของเจ้าพระยามครว่าออกจากเมืองเประ ก่อนที่โลว์จะไปถึงกองกำลังของไทยได้ถูกพวกเมืองเประและสลังอร์ซีปไล่ออกจากเมืองเประแล้ว ครั้นเมื่อโลว์ไปถึงเมืองเประได้ทำการนอกเหนือคำสั่งของนายฟูลเลอร์ตันด้วยการทำสัญญากับสุลต่านเมืองเประในวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๕ ว่าอังกฤษจะช่วยต่อต้านเมื่อไทยทำการรุกราน ทั้งนี้เประจะต้องไม่ส่งดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการให้ไทย แต่ก็ไม่ปรากฏว่าได้รับการคัดค้านจากรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย^๒ ฉะนั้นเประจึงตกอยู่ในอิทธิพลของอังกฤษ นับแต่นั้นมาเจ้าพระยามครว่าก็ได้พยายามจะขยายอำนาจของไทยลงไปยังรัฐมลายูอีก เพราะอังกฤษมีอำนาจครอบคลุมรัฐมลายูต่าง ๆ และได้รับการยอมรับจากกลุ่มสุลต่านต่าง ๆ ประกอบทางราชธานีเริ่มเบนความสนใจมาให้กับทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากขึ้น ลักษณะคณะทูตเข้าทั้งหมดที่กล่าวมาในบทนี้จะเห็นได้ว่า เจ้าพระยามครศรีธรรมราช(น้อย) มีอำนาจและความรับผิดชอบในการปกครองดูแลหัวเมืองประเทศราชมลายูคือหัวเมืองกลันตันและหัวเมืองไทรบุรีอย่างเต็มที่ แต่เรื่องเกี่ยวกับหัวเมืองไทรบุรีนั้นเป็นภาระหนักแก่เจ้าพระยามครศรีธรรมราชมาก เพราะรัฐบาลอังกฤษทั้งที่เบงกอลและบีบัง

^๑ R.O.Winstedt, R.J. Wilkinson, op.cit., p. 69 - 70.

^๒ James Low, The British Settlements of Penang (London : Oxford University Press, 1972), pp. VIII - IX.

พยายามแทรกแซงเพื่อปกป้องมิให้ไทยมีโอกาสขยายอิทธิพลลงไปในรัฐมลายูอื่น ๆ อันทำให้กระทบกระเทือนต่อการค้าและผลประโยชน์ของอังกฤษ เจ้าเมืองไทรบุรี ลูกหลานและชาวเมืองไทรบุรีไม่ยอมรับคนไทยเป็นผู้ปกครอง ตลอดสมัยของเจ้าพระยานครศรีธรรมราชจึงนับเกี่ยวกับหัวเมืองไทรบุรีมากที่สุด และนับได้ว่าเจ้าพระยานครศรีธรรมราชเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชที่มีบทบาท มีอำนาจในการจัดการปกครองหัวเมืองประเทศราชมลายูมากกว่าสมัยอื่น ๆ อีกทั้งมีความสามารถเข้มแข็งในการจัดการผนวกเอาหัวเมืองไทรบุรีเป็นของไทยพร้อมกับขยายอิทธิพลลงไปในเมืองเประไค้สำเร็จในระยะหนึ่ง ทางราชธานีจึงโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการเมืองไทรบุรีและเมืองเประเป็นคนแรกและคนเกี่ยวเท่านั้น แต่หลังจากเจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย)ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชที่สืบทอดมามิได้มีบทบาทและอำนาจเท่า เพราะมิได้มีอำนาจปกครองหัวเมืองไทรบุรีหรือมีอิทธิพลที่จะขยายเขตแดนลงไปยังหัวเมืองมลายูอื่น ๆ เพียงแต่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่กำกับหัวเมืองกลันตันและหัวเมืองไทรบุรีบางส่วนเท่านั้น

ศูนย์วิทยพัชรากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย